

KİTAP İNCELEMESİ

GELENEKSEL MALAY-ENDONEZYA EDEBİYATINDA TÜRK TEMALARINI VE TÜRKLERLE İLGİLİ ANLATIMLARI İNCELEYEN İNGİLİZCE BİR KİTABIN TANITIMI VE DEĞERLENDİRMESİ İsmail Hakkı GÖKSOY*

Öz

Geleneksel Malay-Endonezya edebiyatının ürünü olan bazı Malayca ve Endonezyaca eserlerde Türk ve Türkî temalar ile Türklerle ilgili atıflara ve tanımlamalara rastlanmaktadır. Türklerle ilgili temalar ve tasvirler, özellikle XIV. Yüzyıldan başlayıp XIX. Yüzyıl sonlarına kadar devam eden süreçte yazılan Malayca edebî ve “hikayat” türü destansı eserlerde görülmektedir. Daha çok dilden dile aktarılan ve halk arasındaki sözlü anlatımları ihtiva eden bu tür eserler, kısmen hayal mahsulü ve kısmen de tarihi gerçeklere dayanmaktadırlar. Bu eserler aynı zamanda Malayların ve Endonezyalıların Türklere karşı bakış açılarını da yansıtmaktadırlar. Bu eserleri inceleyen en önemli ve kapsamlı çalışmalardan biri, ünlü Malay edebiyatçısı Vladimir Braginsky tarafından kaleme alınmıştır. İşte bu makalede onun İngilizce olarak yazdığı bu alandaki kitabının tanıtımı ve değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Malay Edebiyatı, Türk ve Türkî Temalar, Türk-Endonezya İlişkileri.

REVIEW AND EVALUATION OF AN ENGLISH BOOK EXAMINING TURKISH THEMES AND NARRATIONS IN THE TRADITIONAL MALAY-INDONESIAN LITERATURE

Abstract

There are many references and descriptions about Turkish and Turkic themes and Turks in some Malay and Indonesian works as the products of traditional Malay-Indonesian literature. These themes and descriptions about the Turks can be seen in the literary and “hikayat” types of legendary works of Malay language written during the period of time starting from the 14th until the end of 19th centuries. These works, which contain mostly oral narrations spread among the people and transmitted from one generation to another, are partly based on imaginary narrations and partly on historical facts. They also describe the perspectives of Malays and Indonesians towards the Turks. One of the most important and

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Öğretim Üyesi, Isparta/Türkiye.

comprehensive studies examining these works was written by the famous Malay literary man Vladimir Braginsky. Thus, in this article, we will review and evaluate his book in this field which he wrote in English.

Keywords: Malay Literature, Turkish and Turkic Themes, Relations between Turkey and Indonesia.

Türk ve Türkî temaları ve Türklerle ilgili anlatımları konu edinen söz konusu kitap, Londra Üniversitesi School of Oriental and African Studies’de (SOAS) eski öğretim üyesi olan Vladimir Braginsky¹ tarafından kaleme alınmıştır. Hollanda’nın Leiden şehrindeki Brill yayınları tarafından yayımlanan kitap ekleriyle birlikte toplam 320 sayfa civarında olup, tam künyesi şöyledir: Vladimir Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme in Traditional Malay Literature: Imagining the Other to Empower the Self* (Brill Yayınları, Leiden/Boston, The Netherlands, 2015, 303+XVII sayfa). Adından da anlaşılacağı üzere kitap, geleneksel Malay edebiyatındaki Türkî ve Türk temalarını ele almaktadır. Ana başlığa ilave olarak “Kendini Güçlendirmek İçin Ötekini Tasvir Etme” şeklinde tercüme edilebilecek ikinci alt başlığı ise, Malayların ve Endonezyalıların dindaşları olan Türkleri nasıl tanımladıkları ve onları nasıl resmettiklerini ortaya koymaktadır.

Tanıtım ve değerlendirme konusu yapılan kitap, giriş, beş ana bölüm, sonuç bölümü ve ek bölüm (postscript) olmak üzere toplam sekiz ana metin bölümünden oluşmaktadır. Kitabın ilk 17 sayfası (s.I-XVII) önsöz, içindekiler, kısaltmalar ve takip edilen transliterasyon açıklamasını ihtiva etmektedir. Ek bölümden sonra da yaklaşık 70 sayfalık (s.227-303 arası) ekler, bibliyografya ve indeks bölümleri vardır.

Giriş bölümünde (s.1-8) yazar, çalışmanın konusu, amaçları ve tarihçesi hakkında bazı açıklamalar yapmaktadır. XIV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıl sonlarına kadar geleneksel Malay literatüründe yer alan “Türk” ve “Türkî” temalı atıfları ve konuları ele almaktadır. Türk kelimesiyle Anadolu ve Rumeli’de yaşayan Osmanlı Türkleri kastedilirken, Türkî kelimesi de genellikle Orta Asya ve Kafkasya’da yaşayan Türk soylu topluluklar için kullanılmıştır.

Yazar, çalışmanın amaçlarından ilki olarak Malay literatüründe Türklerle ilgili atıfları tespit etmek; ikincisi ister hayali ister gerçekle bağlantılı olsun Türk ve Türkî temalı konuları değerlendirmek; üçüncü olarak Malay yazılarında Türk temalı bilgilerin muhtevasını ve yansımalarını araştırmak; son olarak da Malaylı yazarların Türk ve Türkî temalı konuları edebi, dini ve siyasi içerikli eserlerine almalarının sebeplerinin neler olduğunu araştırmaya çalışmak olarak açıklamıştır.² Nitekim yazarın da vurguladığı gibi, “Malay Concordance 2014” adındaki bir dizin projesine göre, geleneksel Malay literatürünü temsil eden mensur ve manzum 135 tane

¹ 1945 yılında Moskova’da doğan Prof. Dr. Vladimir Braginsky, 1969 yılında Moskova Devlet Üniversitesi’nden mezun olmuş, 1972 yılında doktorasını ve 1982 yılında da edebiyat doktorasını tamamlamıştır. 1969 yılından 1993 yılına kadar Moskova’daki Institute of Oriental Studies’de görev yapan Braginsky, 1993 yılında Londra Üniversitesi School of Oriental and African Studies’deki (SOAS) Güneydoğu Asya Kültürleri ve Dilleri Bölümü’nde çalışmaya başlamış ve birkaç yıl öncesinde emekli olmuştur. Çalışmalarını klasik Malay-Endonezya edebiyatı alanında yoğunlaştıran Braginsky’nin Rusça, İngilizce, Malayca ve Endonezya dilinde yayımlanmış birçok makalesi ve kitabı bulunmaktadır.

² V. Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme in Traditional Malay Literature: Imagining the Other to Empower the Self*, Brill, Leiden/Boston, 2015, s.1.

eserde “Rum, Türk, Türkistan ve İstanbul” kelimelerinin 40’den fazla eserde yaklaşık 1200 kere geçtiği tespit edilmiştir.³

Braginsky, kitabının yazım hikâyesini şöyle belirtmektedir: Daha öncesinde eski Rusça literatürde Malay-Endonezya dünyası hakkındaki atıfları ve Malayca kaynaklardaki Osmanlı-Rus savaşıyla ilgili tasvirleri ve anlatımları çalıştığı için kendisinden Malayca kaynaklardaki Türk ve Türkler hakkındaki atıflarla ilgili bir çalışma yapması istenmiştir. Bu konuya 2009 yılında Londra’daki British Academy tarafından desteklenen “Islam, Trade and Politics across the Indian Ocean” başlıklı bir proje için hazırlamaya başladığı bir makale⁴ ile başlamış ve konuyla alakalı çok fazla malzeme ortaya çıkınca, daha sonra birkaç tane müstakil makale yayımlayarak devam etmiştir.⁵ Sonuçta konuyla ilgili tüm malzemeyi bir kitap formatında ele alarak yeniden değerlendirmiş ve böylece bu kitap ortaya çıkmıştır.⁶

Yazar, Malay-Endonezya takımadalarındaki erken İslamî döneme ait Malayca/Endonezyaca edebi kültürün daha çok Hindistan’daki Delhi sultanlıkları ve Babürlülere dönemindeki Farsça literatürün Malayca’ya tercüme yoluyla mahallileştiğini ve edebi etkinin daha çok Hindistan üzerinden geldiğini savunmaktadır. Osmanlı Devleti’nin Malay dünyası ile edebi ilişkisinin ise, zayıf olduğunu söylemektedir. Osmanlı dönemiyle ilgili daha çok dini ve siyasi konular, Malay literatüründe önem kazanmıştır.⁷

Giriş kısmında geleneksel Malay literatüründeki Türk ve Türkî temalı motiflerin ve anlatımların önemi vurgulandıktan sonra, Braginsky kitabının birinci bölümüne geçer. O, bu bölümü (s.9-39) “The First Acquaintance *In Absentia*: Turkic Warriors, Lovers, Sages and the Barber of Istanbul” (Gıyabında İlk Tanışma: Türk Savaşçıları, Aşıkları, Bilge Kimseler ve İstanbul Berberi) başlığı ile adlandırır. Yazar, önce Türk ve Türkî temalı Malayca metinlerin tanıtımını yapar. XVI. Yüzyıl sonlarından itibaren oluşan ve XVII. Yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemde Malayca eserlerin muhtevası bölgeye Hindistan üzerinden gelmiştir. Bu eserlerde daha çok Türkî temalı anlatımlar vardır ve çok nadiren Türk temalı olanlara da rastlanır. Bu eserler arasında Kuzey Sumatra’daki Pasai şehrinde Farsça’dan Malayca’ya çevrilerek uyarlanan *Hikayat Muhammad Hanafiyyah*⁸ ve *Hikayat Amir Hamzah*⁹ adlı hikayeler bulunmaktadır. Bu eserlerden ilki, anonim eser olup XIV. yüzyılın ikinci yarısında Farsça *Hikâyat-ı*

³ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.2.

⁴ Adı geçen proje kapsamında hazırladığı makale için bkz., V. Braginsky, “Representation of the Turkic-Turkish Theme in Traditional Malay Literature, with Special Reference to the Works of the Fourteenth to Mid-Seventeenth Centuries”, *From Anatolia To Aceh* (eds:A.C.S Peacock - A.T. Gallop), Oxford University Press, Oxford 2015, s.293-310.

⁵ Müellifin diğer bazı makaleleri için bkz., V. Braginsky, “Co-opting the Rival Ca(n)non: The Turkish Episode of Hikayat Hang Tuah”, *Malay Literature*, 25/2, 2012, s.229-60; V. Braginsky, “Imagining Kings of Rum and Their Heirs: The Dynastic Space of the Malay World”, *IMW*, 41/121, 2013, s.370-95.

⁶ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.2-3.

⁷ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.3-8.

⁸ Bu eserin kapsamlı ve özet İngilizce çevirisi için bkz., L. F. Brakel, *The Hikayat Muhammad Hanafiyyah; A Medieval Muslim-Malay Romance*, Nijhoff, The Hague 1975. Eserin aynı yayınevinden 1977 yılındaki ikinci baskısı ise, *The Story of Muhammad Hanafiyyah; A Medieval Muslim Romance* (Nijhoff, The Hague 1977) adıyla yayımlanmıştır.

⁹ Bu eserin İngilizce neşri için bkz., A. Samad Ahmad (ed.), *Hikayat Amir Hamzah*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1987. Hollandaca neşri ise 1895 yılında Ph.S. van Ronkel tarafından *De Roman van Amir Hamzah* (Brill, Leiden, 1895) adıyla yapılmıştır.

Muhammad-i Hanafiyyah adlı Farsça eserden tercüme edilmiş ve uyarlanmıştır. İkincisi ise, Celâl-i Belhî veya Muhammed Ebu'l-Meâlî'ye ait olduğu söylenen ve XII. Yüzyılda derlenen Farsça destan *Dastân-ı Amir Hamzah* veya *Kıssa-yı Amir Hamzah* adlı Farsça destandan tercüme edilmiş ve uyarlanmıştır.

İlk eser, Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in intikamını almak üzere torunu Muhammed Hanefiyye tarafından Emevi Halifesi I. Yezid'e karşı başlattığı mücadeleyi konu edinmekte olup, Ehl-i Beyt sevgisi ve Şii tesirlerin hâkim olduğu bir hikayedir. Hikayede, Muhammed Hanefiyye'nin başlattığı cihada yardım eden iki Türk kardeşe atıf yapılır. Bunlar Tebriz hükümdarı "Tughan Türk" ve kardeşi "Mughan Türk" adlı iki süvari komutanı olup, Türklerden oluşan askeri birlikleri vardır. Bir gün savaşta hileyi çok iyi beceren bu iki Türk komutan şafak sökmeden önce düşmana saldırı düzenler; Zanzibarlılar'dan meydana gelen düşman kuvvetleri ise karanlıkta birbirlerini öldürürler ve ancak yaptıkları hatayı güneş doğunca anlarlar. Yine, Muhammed Hanefiyye'nin Emevi ordusuna karşı başlattığı başka bir saldırıda ordusu yenilmek üzere iken, Tughan Türk ve Mughan Türk adlı Türk kardeşler birlikleriyle aniden ortaya çıkarlar ve savaşın kaderini değiştirirler. Yezid'in lanetlenmiş savaşçıları öldürmeye başlarlar ve Yezid de savaş meydanından kaçarak canını zor kurtarır.¹⁰

İkinci eser ise, Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza'ya atfedilen hikayedir. Fırtınalı bir çocukluk devrinden sonra Emir Hamza İran kirasının hizmetine girer ve ardından kirasının kızıyla evlenir, veziri ve diğer devlet adamlarının kıskançlığına uğrar, idaresi altına aldığı yerlerdeki halkı Müslümanlaştırır ve en sonunda Mekke'yi kafirlerden korumak için Hz. Peygamber'in ve onun damadı Hz. Ali'ye yardım ederken bir saldırı sırasında ölür. Hikayede Türkistan kralı Zubin, taşı un gibi toz yapabilecek kadar güçlüdür ve İran kirasının müttefikidir. Kirasının veziri ona, Emir Hamza'yı öldürmesi karşılığında Kira'nın kızıyla evlendirmeyi vaat eder. Birkaç entrikadan sonra, Kaus şehrinin Emir Hamza tarafından fethi sırasında Zubin'in kardeşleri Ghar Turki ve Tar Turki, Emir Hamza kuvvetlerine saldırırlar; ancak Emir Hamza onları yener ve Müslüman yapar. Müslüman olunca da birbirleriyle dost olurlar. Emir Hamza Kira'nın kızı ile evlenir; ancak onunla karı-koca hayatı yaşamayınca Zubin de kızı öldürür. Benzeri bir anlatım, hikayenin başka bir bölümünde Emir Hamza'nın oğlu Bediuz-zaman ile Turan ülkesinin (Zamin Turan) kralının kızı Culus el-Aşikin arasında yaşanır. Kral Sadar Alam Müslüman olunca, Emir Hamza ile dost olurlar.¹¹ Yazar, XIV. Yüzyıl ortalarında her iki hikayenin Pasai'deki Müslüman toplum için bir karşılığı olduğunu söyler. Çünkü Pasai hanedanlığını 1340'lardan 1394 yılına kadar Bengal'deki Türk kökenli hanedanlığa mensub hükümdarlarca yönetilmiştir.¹²

Yazar, daha sonra "Turks Accepting Islam and Reflecting on Transient Life and Justice" (İslam'ı Kabul Eden ve Geçici Yaşam ve Adalet Üzerine Düşünen Türkler) alt başlığı altında (s.13-28) *Hikayat Iskandar Zulkarnain*¹³ adlı Malayca eserdeki farklı Türk topluluklarıyla ilgili atıfları

¹⁰ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.9-10.

¹¹ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.10-12.

¹² Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.12.

¹³ Zülkarneyn hikayesinin farklı yazarlar tarafından neşri için bkz., Hussain Khalid (ed.), *Hikayat Iskandar Zulkarnain*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1967; S. Ch. Soeratno, *Hikayat Iskandar Zulkarnain; Analisis Resepsi*, Balai Pustaka, Jakarta, 1991; S. Ch Soeratno (ed.), *Hikayat Iskandar Zulkarnain – Suntingan teks*, Balai Pustaka,

ele alır. İskender Zülkarneyn Hikayesi'nin İbrahim b. Müferric el-Surî tarafından XIII. Yüzyıl ortalarında Farsça olarak yazılan *Sîretü'l-İskender* adlı eser esas alınarak XV. Yüzyılın başlarında Pasai'de tercüme edildiği ve Malayca'ya uyarlandığı tahmin edilmektedir. Eserde, İskender Zülkarneyn, Kuran-ı Kerim'deki Zülkarneyn kıssası da (Kuran, 18: 83-98) kullanılarak doğuda ve batıda fetihler yapan büyük bir Müslüman savaşçı ve İslam kahramanı olarak tasvir edilir.¹⁴ Eserde İskender'in Türk ülkelerinden geçişi ve farklı Türk topluluklarıyla karşılaşmasına dair birçok anlatımlar mevcuttur. Mesela, ilk olarak İskender Zülkarneyn doğuya sefere çıktığında Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki Hazar kavmiyle (kaum Khuzriya) karşılaşır ve Hazar kralı Falantlas'a elçisiyle bir mektup gönderir ve Müslüman olmasını ister. Güneşe tapan Hazar kralı ise, İskender'in huzurunda onun hitabesinden ve argümanlarından çok etkilenir; Allah'ın eşsiz ve en büyük olduğuna, güneşin ise O'nun tarafından yaratılmışlığına ikna olduktan sonra Hızır'ın yardımıyla kelime-i şehâdet getirerek gözyaşları içinde Müslüman olur. Ardından Hazar kralı ülkesine döner ve halkını Müslümanlaştırır. Adını Seyyid'e dönüştüren Hazar kralı Falantlas on bin kişiden oluşan Müslüman ordusuyla birlikte İskender'e katılır. Birlikte Kazak ve Alan Türklerinin ülkelerinden geçerler; Ceyhun ve Seyhun nehirlerini de aşarak diğer Türk kralı Dalhan'ın ülkesine ulaşırlar. Ateşe tapan Dalhan, ateş tanrısının vaad ettiği zafere inanarak İskender'in ordusuyla savaşır, fakat yenilir. Esir alınıp onun huzuruna getirilir ve yanına oturtulur. Vadedilen zaferin gerçekleşmemesi üzerine İskender'in inandığı yüce Allah'a inanır ve kelime-i şehadet getirerek Müslüman olur. İskender de, altın süslemeli bir taç giydirerek onu uğurlar. Sarayına döndükten sonra halkını Müslüman yapar ve her yıl İskender'e vergi karşılığında kıymetli hediyeler gönderir. Ayrıca, Dalhan ordusu ve devlet ricaliyle birlikte Sultan İskender'in yanına gider ve orada dünyada eş benzeri olmayan büyük bir ziyafet düzenler.¹⁵

Türk ülkesinden sonra İskender, yeşili bol ve yüksek dağları bulunan Oğuz kavminin (kaum Khuz) yurduna gelir ve dağın eteğine ordusunu konuşlandırır. Dağın tepesinde oturan Oğuz racası İskender'in teslim mektubunu alınca, veziri ve adamlarını toplar ve istişare eder. Veziri, İskender'in bütün başarısının Hızır'ın sihirlerine ve stratejilerine bağlı olduğunu söyler ve eğer Hızır öldürülürse, İskender de yenilecektir. Bunun için Hızır geldiğinde, kalacağı bir ev yapılması kararlaştırılır; evin temeli tuz birikintisinin üzerine oturtulup eve de uzaktan bir su kanalı bağlanması tasarlanır. Hızır evde uyuduğu sırada vezir su kanalının kapağını açıp, evin altındaki tuzu eritmesi ve Hızır'ın da göçen evin altında kalarak ölmesi planlanır. Bu kurnazca planı çok beğenen Oğuz racası Hızır'ı davet etmek ve onunla görüşmeler yapmak üzere İskender'e bir heyet gönderir. Ancak heyet, İskender'in tavrından etkilenip Müslüman olur ve ayrıca heyet Hızır'ı da dikkatli olması hususunda uyarır. Hızır gece uyuyunca, vezir su kanalının kapağını açar. Tuz erir, fakat ev yıkılmaz ve ev gök ile yer arasında dağın yamacında asılı kalır. Hızır'ın emri üzerine yer yarılar, vezir ve onun ailesi

Jakarta 1992. Eserin Hollandaca neşri ise P.J. van Leeuwen, *De Maleische Alexanderroman* (Ter Brink, Meppel 1937) adıyla yapılmıştır. Eserin ilk İngilizce değerlendirmesi için bkz., R.O. Winstedt, "The Date, Authorship, Contents and Some New Manuscripts of the Malay Romance of Alexander the Great", *JMBRAS*, XVI/2, 1938, s.1-23.

¹⁴ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.13-18.

¹⁵ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.19-21.

yerin dibine geçer. Bu olaya şahid olan Oğuz racası hemen Müslüman olur ve Hızır da ona ve ailesine tevhide, marifeti ve şeriatı öğretir. Müslüman olan Oğuz racası yakın adamlarıyla birlikte İskender'in yanına gider ve o da onlara büyük bir ziyafet verir. Oğuz racası 25 bin ordusuyla İskender'e katılır ve ona yıllık vergisini verir. İskender doğuda Çin ve Cabalka krallarını da egemenliği altına aldıktan sonra batıya döner ve yol üstünde Derbent kralı Tarhan'la ve Babü'l-ebvâb'daki Mansaklar (kaum Manghak) ile karşılaşır. Daha kuzeyde de Yecücler ve Mecücler bulunmaktadır. Halihazırda Müslüman olan Mansakların kralı sayısız zenginliklerin sahibi anlamına gelen Vatid Kanatir olup, Yecüc ve Mecüclerle savaş halindedir. İskender'in gelişini memnunlukla karşılar ve ertesi günü İskender onlara yardımcı olması için Hızır'ın başkanlığında bir ordu verir. Onunla birlikte İskender günlerce onlarla savaştıktan sonra Yecüc ve Mecücleri dağın arkasındaki topraklara sürerler ve bu şeytani insanların bu tarafa geçmesini engellemek için de iki dağın arasına yüksek ve kalın bir duvar örer.¹⁶

İskender Zülkarneyn kuzey batıya doğru yürüyüşüne devam eder ve Farzıla ülkesindeki Türkmenlerle (kaum Turjmaniyyun) karşılaşır. Mezarlarının arasında evler yapan, yeşil bitkilerle beslenen ve sadece akan sudan içen bu insanlara, kim olduklarını sorar. Türkmenler de, Nuh'un oğlu Yafes ve onun oğlu Aryan'ın soyundan geldiklerini söylerler. Neden kralları ve kadıları olmadığını sorduğunda ise, Türkmenler güçlülerin her zaman zayıfları ezdiklerini ve onlar güçlerini de Allah'tan aldıklarını ileri sürerler. Dünyanın geçici bir yer olduğuna inanan Türkmenler, "biz büyük olarak sadece Allah'ı tanırız, bundan dolayı kral ve vezirlerimiz yoktur. Biz kimseye zulmetmeyiz ve kimse de bize zulmedemez" derler. Türkmenlerin hikmet sahibi oluşlarından çok etkilenen İskender, daha sonra yoluna devam eder.¹⁷ Böylece, İskender Zülkarneyn Hikayesi ile önce Pasai'deki Müslümanlar ve eserin bölgede yaygınlaşmasıyla da Malaylı ve Endonezyalı Müslümanlar Hazarlar, Oğuzlar ve Türkmenler gibi farklı Türk topluluklarından haberdar olmuşlardır. Hatta Türkmenlerin göçebe özellikleri bile eserde söz konusu edilmiştir.

Yazar, daha sonra "Turks Falling for Princesses in Dreams, Deposing Despots and Distrusting Suspicious Beggars" (Rüyalarda Prenseslere Aşık Olan, Despotları Deviren ve Şüpheli Dilencilere Güvenmeyen Türkler) alt başlığı altında *Hikayat Bayan Budiman*¹⁸ (Bilge Papağan'ın Hikayesi) adlı eseri değerlendirir. Bu eser, Nahşâbî tarafından 1330'lu yıllarda yazılan Farsça *Tûtiname* (Papağan Kitabı) adlı eserin XVI. Yüzyıl sonlarında Malayca'ya yapılan tercüme ve uyarlamasıdır. *Hikayat Bayan Budiman*'da yer alan 25 farklı hikayenin yarısı *Tûtiname*'den alınırken, diğerleri yazar tarafından eklenmiştir. Bu eserde de Türk ve Türkî adlarına atıf yapan bölümler vardır. Turan prensinden bahsedilen bir hikâyede, prens rüyasında Rum prensesini görür ve Rum ülkesine (Anadolu'ya) gider ve orada bir oda kiralar. Resim yaparak geçimini sağlamaya başlar ve bir gün sanattaki kabiliyeti duyulunca saraya davet edilir ve prensesle evlenmeyi başarır.¹⁹

¹⁶ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.22-25.

¹⁷ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.26-27.

¹⁸ Eserin neşri için bkz., R.O. Winstedt (ed.), *Hikayat Bayan Budiman atau Cherita Khojah Maimun*, Methodist Publishing House, Singapore, 1920; Anonim, *Hikajat Bajan Budiman*, Balai Pustaka, Djakarta 1956.

¹⁹ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.28.

Ancak, İstanbul'da geçen diğer hikayeler Tütiname'de yoktur ve bunlar Raca Kilan Şah ve oğlu ile Sultan Adem hikayeleridir. İlk hikayeye göre, İstanbul'da Raca Kilan Şah adında çok adil bir hükümdar vardır ve ölünce oğlu Cihan Raşid'i veliht bırakır. Fakat Raca Cihan Raşid zalim bir hükümdar olur ve tebaasından birçok kişi onun zulmünden kurtulmak için İstanbul'u terk eder. Şehirde kalanlar ise, açlıktan ölmeye başlarlar; çünkü tüccarlar şehre mal getirmez olur. İsyan halindeki İstanbul halkı, en sonunda müftüye başvurarak zalim hükümdarın öldürülmesinin meşru olduğuna dair fetva alırlar. Cihan Raşid şehirden kaçmayı başarır; fakat yolda Bedevilerin saldırısına uğrar ve onlar yanındaki bütün eşyasını alırlar. Bunun üzerine o, tövbe eder ve takva sahibi bir Müslüman olur.²⁰

Diğer hikaye ise, Sultan İbrahim b. Ethem'in tahtını bırakıp bir sufi olmasıyla ilgili hikayeden uyarlanmıştır. Buna göre, Sultan Adem Bağdat'ta bir hükümdardır. Bir gün Malabar ustaları ona mücevherlerle süslenmiş mucizevi altın kuşlar getirirler, fakat sultan onlardan hiç memnun kalmaz ve onlardan daha önce hiç görülmemiş bir el işi getirmelerini ister. Geceleyin sultan, kuşların onun imkânsız ve gerçek insan doğasına aykırı şeyler istediği yönündeki konuşmalarını duyar. Daha sonra Sultan Adem arzusunun rüyasında, beslendiği anda şişen bir kertenkele şeklinde görür. Kertenkeleyi öldürür ve tahtı bırakıp Nureddin adında bir derviş kisvesiyle ülkesini terk eder. Bunun üzerine Sultan Adem'in oğlu Nasruddin tahta çıkar ve babasını aramaya başlar; en sonunda onu İstanbul'da bir berber dükkanında yarı-tıraşlı bir derviş kılığında bulur. Mahalle halkı onu tanımamasının ardından İstanbul hükümdarı berber dükkanına gelir ve şehirde toplanan Sultan Adem bir süreliğine Bağdat'a dönmeyi kabul etse de, sonunda tekrar tahta çıkmayı reddeder ve Mekke'ye gider.²¹

Yazar, "The Origin of Turks, Their History and Anecdotes of Their Luminaries" (Türklerin Kökeni, Onların Tarihi ve Önemli Şahsiyetlerinden Anektodlar) başlığı altında Nureddin er-Raniri'nin (ö.1648) *Bustânü's-selâtin*²² adlı eserinde geçen bazı efsanevi ve bazı da daha gerçekçi anlatımlara yer verir. Bu eserde de Türklerle ilgili 40'dan fazla yerde atıf vardır. *Bustanü's-selâtin*, eski Kahire kadısı Muhibüdin Muhammed ibnül-Şihne (ö.1412) tarafından yazılan *Ravdü'l-menâzir* adlı eserinden istifade ederek hazırlanmıştır. Ranirî, Açe'de Sultan İskender Sanî'nin (hük.1636-1641) hizmetinde bulunmuş ve eserini de bu dönemde yazmıştır. Raniri, Türklerin kökeni hakkında iki efsaneden bahseder. Nuh'un oğlu Yafes'in soyundan geldiklerini ve yedinci iklimde yaşadıklarını söyler. Taberi'de yer alan bilgilerden istifade ederek Raniri, eserinde Emeviler dönemindeki Maveraünnehr bölgesine yapılan İslam fetihlerden ve Türklerin buna karşı isyanları; ayrıca Abbasiler döneminde Türklerin yönetimdeki etkilerinden bahseder. Timur hakkında da İran, Turan ve Rum'u (Anadolu) dize

²⁰ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.29.

²¹ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.30-31.

²² Şimdiye kadar farklı yazarlar tarafından değerlendirilen Bustan'ın birinci ve ikinci bölümlerinin tercümesi için bkz., Jelani Harun (ed.), *Bustan al-Salatin (Bab Pertama dan Kedua) Karangan Nuruddin ar-Raniri*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 2004; Üçüncü bölüm için bkz., Jelani Harun (ed.), *Bustan al-Salatin bab Ketiga; Kisah raja-raja yang adil*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 2008; Jelani Harun, *Bustan al-Salatin (The Garden of Kings); A Malay Mirror for Rulers*, Universiti Sains Malaysia, Pulau Pinang, 2009. Jelani Harun, "Nuruddin al-Raniri's Bustan al-Salatin: A Universal History and Adab Work from Seventeenth Century Aceh" (doctoral thesis, University of London, United Kingdom, 1999). T. Iskandar (ed.), *Bustanu's Salatin; Bab II. Fasal 13*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1966.

getirdiğini ve 1 milyon 300 bin askeri olduğunu ve Çin'i dize getirmek isterken yarı yolda vefat ettiğini belirtir. Sultan Mahmud Gaznevî ve Selçuklu Sultanı Sencer hakkında bazı eğitici hikâyeler anlatır ve ayrıca adil hükümdar ile zalim hükümdar arasındaki farkları sunar. Bununla birlikte Raniri, Osmanlı Devleti'nden sadece iki yerde bahseder ve Açe Sultanı Alaeddin Şah'ın İstanbul'a elçi gönderdiğini ve Osmanlıdan askeri yardım aldığını zikreder. Top dökümünde mahir ustalar ve sanatkârların onun döneminde geldiğini ve böylece Açe'de en büyük topların onun zamanında döküldüğünü ve Açe Darü's-selam şehrinin kalesini ilk defa yapan ve kâfirlere karşı savaşı başlatan ve Malaka'ya saldırı düzenleyen de o idi. Braginsky, *Bustan*'ın aynı zamanda Malay edebiyatında Osmanlı hakkında bahsedilen ilk ciddi yayın olduğunu vurgular.²³

Birinci grupta değerlendirilen XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıl ortalarına kadar geçen sürede üretilen Malay edebiyatına ait zikredilen bu eserlerde Farsça'dan ve Arapça'dan tercüme yoluyla Türkler hakkında daha çok mitolojik ve destansı bilgiler sunulmaktadır. Bu eserler vasıtasıyla Malaylar ve Endonezyalılar, Türk ve Türkî kabileler ve onların yaşadığı coğrafyalar, Müslüman ve pagan Türkler, Türklerin Müslümanlaşması, Türk hükümdarları ve onların tarihlerinden bazı kesitler hakkında bilgi sahibi olmuşlardır.²⁴

Kitabın ikinci bölümü "First Encounter Face-to-Face: Stories of Embassies Sent to the Ottomans" (Yüz Yüze İlk Karşılaşma: Osmanlılara Gönderilen Elçilerin Hikâyesi) başlığını taşımaktadır. Bu tür ilişki, gerçekte XVI. yüzyıl ortalarında başlasa da, Malayca literatürdeki yansıması ancak XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren kaleme alınan eserlerde görülmeye başlar. Osmanlılar ile ilişkiyi konu edinen en önemli hikâye, "bir torba biber" anlamına gelen *lada secupak* hikâyesi ile dile getirilmiştir. *Bustan*'ın yanı sıra bu ilişkiler *Hikayat Aceh*²⁵ ve *Hikayat Hang Tuah* adlı eserlerde de yer alır. Açe Sultanı Alaeddin Riayet Şah el-Kahhar'ın (hük.1539-1571) Portekizlilere karşı askeri yardım talep etmek üzere İstanbul'a gönderdiği elçilik heyeti etrafında oluşan anlatılardır. Buna göre, 1547-1571 yılları arasında birkaç defa Açe'den İstanbul'a elçiler gönderilmiş ve bunlardan 1562-1564 ve 1566-1568 yılları arasındakiler diğerlerine göre daha fazla önem kazanmıştır. Çünkü Osmanlı Sultanı Kanuni Sultan Süleyman (hük.1520-1566) Açe Sultanlığı'na Lütfi Bey'in başkanlığında topçu, gemi yapımcısı ve istihkâmçı olmak üzere 10 tane askeri uzman göndermiş ve de bir Açe elçisi ile birlikte Lütfi Bey'in geri dönüşünde ise daha fazla askeri yardım talep edilmiştir. Ancak Kanuni'nin Macaristan seferinde vefat etmesi üzerine, heyet İstanbul'da bir süre beklemiş ve oğlu II. Selim'in tahta geçmesinin hemen akabinde yeni sultan tarafından kabul edilmiştir. II. Selim (hük. 1566-1574) de Açe'ye yeterli miktarda askeri uzman ve sanatkârlar ile birlikte bir donanma gönderilmesini kararlaştırmış, fakat Kızıldeniz'de hazırlanan bu donanmanın yola çıkacağı sırada Yemen'de bir isyanın çıkması üzerine donanma oraya yönlendirilmiştir. Daha sonra gerekli malzeme ve askeri uzman ve zanaatkârlar daha az sayıdaki (muhtemelen iki)

²³ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.32-38.

²⁴ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.38-39.

²⁵ Hikayat Aceh'in neşri için bkz., Teuku Iskandar (ed.), *Hikajat Atjeh*, Nijhoff, 's-Gravenhage, 1958; Eserin sonraki baskısı için bkz., Teuku Iskandar (ed.), *Hikayat Aceh*, Yayasan Karyawan, Kuala Lumpur, 2001.

gemi ile Açe'ye gönderilmiştir.²⁶ Açe aldığı bu yardımlarla birlikte 1568 yılında Portekizliler denetimindeki Malaka'ya saldırmış, ancak başarılı olamamıştır.²⁷

Yazar, "The Aceh Controversy on Who Visited Who: Guns Instead of Pepper or Glory Instead of Oil" (Kimin Kimi Ziyaret Ettiği Üzerine Açe Tartışması: Biber Yerine Silahlar veya Yağ Yerine İhtişam) alt başlığı altında ise, *Hikayat Aceh* adlı eserde yer alan *lada secupak* hikâyesi bağlamında Açe-Osmanlı ilişkilerini ele alır. İskender Muda (hük.1607-1636) dönemine kadar Açe'nin tarihini konu edinen bu eser, 1640'lı ve 1670'li yıllar arasında derlendiği kabul edilir. Hikâyeye göre, Açe sultanı tüm Müslümanların halifesi olan Rum Sultanına bağlılığını sunmak üzere bir heyet hazırlar ve bir gemi dolusu karabiber ile İstanbul'a gönderir. Ancak, heyet bir veya iki yıl şehirde kabul edilmeyi beklemek zorunda kalır ve bu arada da getirdikleri karabiberi satarak geçimlerini sağlarlar. Bir Cuma selamlığı sırasında Sultan camiden dönerken kalabalığın içinde farklı kıyafetler giyinmiş olan heyet üyelerini görür ve onların kim olduğunu sorar. Yanındaki devlet ricali de onların Açe'den gelen elçilik heyeti olduğunu ve huzura kabul beklediklerini söyler. Bunun üzerine sultan hemen onları saraya kabul eder ve heyet üzüntülerini belirterek ellerinde kalan son bir torba karabiberi hediye olarak sultana sunarlar. Buna karşılık sultan da onların bu mütevazi hediyesine karşılık olmak üzere en büyük toplarından birini hediye eder ve bu top daha sonra Açe'de *lada secupak* (bir torba biber) topu adını alır. Ayrıca, heyetin talepleri üzerine sultan Açelilere bilinmeyen zanaatları öğretmek üzere birçok usta da gönderir. Açe'nin Türkiye'den çok uzakta olduğunu söylemeleri üzerine de, düzenli olarak bağlılık vergisi göndermeleri yerine her Açe köyünde Hz. Muhammed'in doğum günü, yani mevlit kutlamaları yapmalarını ister ve bu kutlamayı onların halifeye karşı bir bağlılık göstergesi sayarlar.²⁸ Top elde etmek için biber değişimi ve top dökümünü öğretmek üzere Açe'ye uzmanların gönderilmesi, tarihi verilerle ve uygulamalarla da tespit ve teyit edilmiştir. Açe'nin Osmanlı Devleti'nin bir vasalı olma talebi ise, Açe Sultanı Alaeddin tarafından dile getirilmiş ve kendisinin Mısır ve Yemen valilerinden veya Cidde ve Aden beyleri gibi görülmesini talep etmiştir.²⁹

Müellifimiz, daha sonra *lada secupak* hikâyesinin ikinci bir versiyonun bulunduğu *Hikayat Meukuta Alam*³⁰ veya *Hikayat Malam Dagang*³¹ adlı destansı bir şiiri ele alır ve bunun Sultan İskender Muda'nın

²⁶ XVI. yüzyıl Osmanlı-Açe ilişkileri hakkında geniş bilgi için bkz., A. Reid, "Sixteenth Century Turkish Influence in Western Indonesia" *Journal of Southeast Asian History*, X/3, 1969, s.395-414; G. Casale, "His Majesty's Servant Lutfi: The Career of a Previously Unknown Sixteenth-Century Ottoman Envoy to Sumatra based on an Account of His Travels from the Topkapı Palace Archives", *Turcica*, No:37, 2005, s.43-81; İsmail Hakkı Göksoy, "Ottoman-Aceh Relations as Documented in Turkish Sources", *Mapping the Acehnese Past* (eds: R.M. Feener, P. Daly ve A. Reid), KITLV Press, Leiden, 2011, s.65-96.

²⁷ Braginsky, *The Turcic-Turkish Theme*, s.40-41.

²⁸ Braginsky, *The Turcic-Turkish Theme*, s.44-45.

²⁹ Braginsky, *The Turcic-Turkish Theme*, s.46.

³⁰ Eserin farklı yazarlar tarafından neşri için bkz., T. Mohamad Sabil (transl.), *Hikajat Soeltan Atjeh Marhum (Soeltan Iskandar Moeda)*, Balai Poestaka, Batavia, 1932; Teuku Abdullah Imran, *Hikayat Meukuta Alam; Suntingan, Teks dan Terjemahan Beserta Telaah Struktur dan Resepsi*, Intermasa, Jakarta, 1988.

³¹ Eserin neşri ve değerlendirmesi için bkz., H.K.J. Cowan, *De Hikajat Malem Dagang; Atjehsh Heldendicht, Text en Toelichting*, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Leiden, 1937.

dindarlığını ve kahramanlığını vurgulamak için yazıldığını ileri sürer. Bu esere göre, İstanbul'a ilk elçilik heyetini İskender Muda göndermiş ve gönderilen hediyeler de öşür vergisi, yani Açe'nin Osmanlıya bağlılık vergisi olarak tanımlanmıştır. Geminin sayısı üç olarak zikredilmekte ve ikisine pirinç ve birine ise karabiber yüklenmiştir. Heyetin İstanbul'da beklemesi yerine geminin yolda başına bazı maceraların gelmesi ve yolunu şaşırması ve ancak üç yılda geminin İstanbul'a ulaşması söz konusudur. Yolculuk esnasında heyet pirinci günlük tedarikleri olarak tüketmişler ve biberi ise satıp paraya çevirmişlerdir. İstanbul'da da heyetin bekletilmesi yerine hemen huzura kabul edilmesi, kalan bir torba biberin sultana takdimi ve *lada secupak* adlı büyük topun heyete hediye olarak verilmesi ve diğer zanaatları Açe'ye gönderilmesi gibi hususlar söz konusudur. Eserde bu zanaatkârların sayısı 12 kişi olarak verilir ve bunlar pehlivan yapılı güçlü kimseler olup, top dökümünde ve kale yapımında oldukça mahirdirler. Destansı şirde bu 12 pehlivanın hikâyesi özetle şöyle devam eder:

“Bu 12 pehlivan, iki yıl süren bir çalışma ile Açe kalesini mercan kayalıklardan çıkardıkları sağlam taşlarla ördüler ve kalenin üstüne de demir ve bakırdan imal edilen küçükklü büyüklü topları diziler halinde yerleştirdiler ve nehri sultanlık sarayının yanından geçirerek nehrin etrafına sultanlık ailesinin oturacağı odalar ve yıkanmak için banyolar yaptılar. Sarayı da tik ağacından inşa ettiler ve o sarayı mücevherlerin konacağı temiz ve rafine bir kutu gibi yaptılar. Çatısının kiremitleri timsah pulları gibi kalp modelleriyle süslendi. Bu saray, çatısındaki Çin şemsiyeleriyle gerçekten çok mükemmeldi. Altın sivri ucu o kadar parlak ve ışılı idi ki, ışılılarının yansımaları göklere ulaşıyordu. İnsan yapımı tepe de çok etkileyici idi ve sultanın en gözde yeri burasıydı. Yükseklerle çıkan bu kare şeklindeki tepe de, eğlenceler için en uygun yeri. Bu yüksek tepe, en uzun Hindistancevizi ağacı kadar yüksekti. Tepenin üstündeki düz mekan, sultanın tahtı için en uygun yeri. Bu yere, caminin minberi gibi görünen basamaklı bir merdivenle ulaşıyordu. Buradaki küçük kaleler sanki su basmış alanlardan geçilen bir geçit gibi uzanıyordu. Kalabalıklar sürekli büyük camiyi, meydanı ve etrafını ziyaret ederlerdi. Şehir huzurlu, nüfusu bol, meydanı görkemli ve limanı genişti.”³²

Ancak, pehlivan hikâyesi acı bir son ile biter. Eşi benzeri olmayan bir şaheser ortaya koyduktan sonra aynısını başka yerde yapmaması için kral tarafından idam edilen zanaatkâr hikâyesinde olduğu gibi, Türk pehlivanlar da zamanla Açeli tüccarları soymaya, Açeli halka zulmetmeye ve sultana saygısızlık yapmaya başlarlar. Hatta hikâyenin yazarı, Osmanlı Sultanının Açe elçisine gizli olarak verdiği bir mektupta bu pehlivanların işi bitirdikten sonra öldürülmelerini emrettiği belirtilir. Bunun üzerine Açe Sultanı pehlivanlardan altın ve demir maden yatağının bol olduğu bir yeri kazmalarını ister ve pehlivanlar çok derinde kazı yaparlarken Açeliler üzerlerine taşlar atarak onları kazdıkları kuyuda öldürürler.³³ Alaeddin'in mektubu ile II. Selim'in cevabi mektubunda Açe'ye giden Türk uzmanlar ile Açeli yetkililer arasında bazı çekişmelerin olduğuna dair resmi arşiv belgelerinde imalar da vardır. Nitekim Alaeddin'in mektubunda Açe'ye gönderilen uzmanların kendisine itaat etmelerini istemiştir. II. Selim de gönderdiği cevabi mektubunda gönderilen topçuların ve diğer askerlerin ister kıdemli ister kıdemsiz olsunlar Açe sultanının hizmetinde ve onun emirleri

³² Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.48-49.

³³ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.49-50.

doğrultusunda çalışmaları bildirilmiş, eğer itaatsiz olanlar olursa onların cezalandırılması, ancak bu cezalandırmanın başlarındaki Türk amiral tarafından gerçekleştirilmesini emretmiştir.³⁴

Yazar, daha sonra *Hikayat Aceh*'de yer alan ve İskender Muda dönemiyle ilgili olarak diğer bir anlatımı değerlendirir. Buna göre, Rum Sultanı Muhammed (muhtemelen III. Mehmed) çok ciddi bir hastalığa yakalanır ve tedavi için kâfur ve yağ bulmak için Açe'ye iki kişilik bir elçilik heyeti gönderir. Heyet, Yemen üzerinden Açe'ye ulaştığında Sultan İskender Muda Deli seferindedir. Heyet bir süre beklemek zorunda kalır ve sultan döndüğünde sarayda büyük bir törenle huzura kabul edilir. İstenilen ilaçları alıp İstanbul'a döndüğünde heyet, başından geçenleri Sultan Mehmed'e anlatırlar. Heyet, Açe Sultanı İskender Muda'nın ihtişamını, ülkenin doğal zenginliklerini ve Mekke'deki Mescid-i Haram kadar olan Açe Ulu Camisi'nin büyüklüğünü anlatır. Bunun üzerine Sultan Mehmed, eskiden dünyada iki padişah vardı: Birisi Peygamber Süleyman, diğeri de Zülkarneyn. Bizim zamanımızda da iki büyük padişah vardır: Batıda Sulan Mehmed ve doğuda da Sultan İskender Muda. Sultanın huzurunda bulunan tüm şeyhzadeler, vezirler ve paşaların hepsi bunu duyarlar ve İskender Muda'nın ünü böylece batıda da yayılır. Yemen Valisi de Medine'deki bazı âlimler ve şehirde bulunan iki Açeli tüccar vasıtasıyla bu bilgileri teyit eder.³⁵

Bu hikâyenin yazarına göre, İstanbul'da sadece Açe elçisi beklemez, Açe'ye giden Osmanlı Türk elçisi de sultanın seferden dönmesi için bir süre başkentte beklemek zorunda kalmıştır. Nasıl ki Osmanlının gönderdiği silahlar ve toplar Açe'yi güçlü kıldıysa, Açe'den götürülen yağlar ve ilaçlar da Osmanlı sultanını sağlığına kavuşturmuştur. Açe sultanının büyüklüğü de Osmanlı sultanı tarafından teyit edilmiştir.

İkinci bölümün devamında klasik Malay literatüründe en önemli bir eser olan *Hikayat Hang Tuah*³⁶ adlı eserde geçen Türklerle ilgili atıflara yer verilir. Bunlar da, "Hikayat Hang Tuah as a Palimpsest and a Fighter in the 'War of Books'" (Palimpsest Olarak Hikayat Hang Tuah ve 'Kitaplar Savaşı'nda Bir Savaşçı) alt başlığında (s.53-61) söz konusu edilir. Bir denizci, diplomat ve savaşçı olan Hang Tuah'ın başından geçen olayları ve onun kahramanlıklarını dile getiren bu hikaye de, Malaka Sultanlığı'nın (1400-1511) ilk dönemleriyle başlar ve Cohor Sultanlığı ile devam eder. 1641 yılında Cohor ve Hollanda ortak saldırısı neticesinde Malaka'nın Portekizlilerden tekrar geri alınmasıyla sona erer. Dolayısıyla yazarı bilinmeyen bu eser, Cohor'da (bugünkü Malezya'da) özellikle daha önceki *Bustanü's-selâtin*, *Hikayat Aceh* ve *Sejarah Melayu* dahil çeşitli kaynaklardan derlenerek XVII. Yüzyılın ikinci yarısında, yani 1679 yılından sonraki yıllarda yazıldığı kabul edilir. Bu eserde de Hang Tuah'ın top elde etmek üzere İstanbul'a elçi olarak gönderilmesi ve şehirde uzun süre saraya kabulü beklemesi, kabulde yaşananlar ve misyonunu tamamlaması gibi

³⁴ Göksoy, "Ottoman-Aceh Relations as Documented in Turkish Sources", s.72.

³⁵ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.51-52.

³⁶ Hang Tuah hikayesi çeşitli araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Sulastin Sutrisno, *Hikayat Hang Tuah; Analisa Struktur dan Fungsi*, Gadjah Mada University Press, Yogyakarta, 1983; V. Braginsky, "Hikayat Hang Tuah, Malay Epic and Muslim Mirror; Some Considerations on its Date, Meaning and Structure", *BKI*, No: 146/4, 1990, s.399-412; G.L. Koster, "Enemies or Relatives; Images of the Portuguese in Hikayat Hang Tuah", *The Portrayal of Foreigners in Indonesian and Malay Literatures; Essays of the Ethnic 'Other'* (eds: V. Braginsky - B. Murtagh), The Edwin Mellen Press, Lewiston/Queenston/Lampeter, 2007, s. 207-262.

motiflerin hepsi daha önce oluşturulan Açe anlatımlarına dayanmaktadır. Eserde Malaka/Cohor elçisi Hang Tuah'ın seyahati Açe sultanı Selahaddin (1530-1539) döneminde gerçekleşir. Dolayısıyla Cohor kültür havzasında üretilen eser, İstanbul'a seyahati Açe'den daha önceki bir zaman dilimine ve Açe-Cohor sultanlıkları arasındaki barış dönemine yerleştirir. Hang Tuah başkanlığındaki 20 kişilik Malaka/Cohor heyeti, önce Mekke'ye ulaşır ve hac farızasını yaptıktan sonra Mısır'a geçer. Akabinde İstanbul limanında onları şehbender karşılar ve ardından İbrahim Han adlı bir görevli onları bir köşke yerleştirir. Şehirde uzunca bir süre bekledikten sonra sarayda huzura kabul edilir ve sultan onların tüm isteklerini karşılar. Sadece istenilen topların (yazara göre 800 tane top) verilmesi değil, başa giyilen başlık dâhil heyete çeşitli kıyafet ve kıymetli hediyeler de verilir. Mihmandar İbrahim Han heyete İstanbul şehrinin büyüklüğü, özellikle yedi katlı surları ve kapıları hakkında açıklayıcı bilgi verir:

“Şehrin altı büyük kapısı vardır. Eğer güneşin doğduğu (doğu) kapıdan girip güneş battığı (batı) kapısından çıkmak için yürümek üç ay sürer. Aynı şekilde şehrin kara (güney) kapısından deniz (kuzey) kapısına kadar olan uzaklığı da aynı ölçüdedir. Eğer şehrin etrafında dolaşmak istersen, bu da 12 ay tutar. İşte şehir bu kadar büyüktür! Yedi katlı şehir surlarının her bir katmanı da diğerlerinden farklıdır. Bir katmanı siyah taşlardan, diğer katmanı sarı taşlardan ve diğer katmanı da yeşil renkli taşlardan yapılmıştır. Hatta bakırdan, şamandıralı çelik ile şamandırasız çelikten, kurşun ve tenekeden yapılmış duvarlar da vardır. Duvarların bir katmanı yeşil zümrütlerden ve güneş ışığını yansıtan ve ışıldayan ve parıldayan sarı ve kırmızı renkli mücevherlerden yapılmıştır. Ve her kapı diğerlerinden görünüş olarak farklıdır.

Şehrin ortasında geniş bir deniz kadar bir göl vardır. Karşı kıyısında bir fil ayakta dursa, sen onu diğer kıyısından göremezsin. Ve her çeşit ve cins balık bu gölde yaşamak için serbest bırakılmıştır. Ayrıca, gölün ortasında sislerle kaplı çok yüksek bir ada yükselir. Bu adada çok çeşitli bitkiler, çiçekler ve meyveler yetişir. Böylece, sultan eğlenmek isterse, oraya gitmek üzere yola çıkar. Gölün kenarında onun için geniş bir ormanlık alan yapılmıştır ve içine çok sayıda vahşi hayvan serbest bırakılmıştır. Majesteleri ne zaman ava çıkmak isterse, bu ormana gider.

Ayrıca, gölün doğu kıyısında onun için bir bostan, yani ifade edilemeyecek güzellikte ve dört yüz kulaç uzunluğunda güzel bir bahçe yapılmıştır. Bu bahçeye çeşitli çiçekler ve çok farklı meyve ağaçları dikilmiştir. Majesteleri bu bahçeyi 'Neşe Parkı' olarak adlandırır.”³⁷

Yazar, bu tasvirlerin İstanbul'un XVI. ve XVII. Yüzyıllardaki yapısı ve özelliklerine tam olarak uymadığını ve büyük oranda *Hikayat Indraputra* adlı Malayca eserdeki tasvirlerden istifade edilerek uyarlandığını ileri sürer.³⁸ Daha sonra İbrahim Han heyete İstanbul'daki dini, sosyal ve ekonomik amaçlı yapıların sayısı ve onların bolluğu hakkında bilgi verir:

“İbrahim Han dedi ki: Ey çocuğum Laksamana (Amiral), gerçekten Rum [İstanbul] muazzam bir şehirdir. İstanbul şehrindeki camilerin sayısı 10.862'dir ve bu şehirdeki pagan tapınaklarının sayısı ise 1.220'dir. Her bir şehir kapısının önünde bir tane ve arkasında da bir tane olmak üzere iki su kuyusu vardır. Fakirler için de aynı şekilde sadaka evleri bulunur. Şehirdeki toplam sadaka evlerinin sayısına gelince, toplam 413 tanedir.

³⁷ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.61-62.

³⁸ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.63-64.

*Müslümanların sahip olduğu dükkânların sayısı 650 iken, kafirlerin dükkânlarının sayısı ise 325'tir. Ve 668 nehir de haliçleriyle birlikte şehrin ortasından geçerler. Altın dolu depoların sayısı 760 iken, gümüş dolu olanları ise 1.030'dur. Ayrıca, [İstanbul'da] kalay, bakır, diğer inanılmaz şeyler ve kumaşlar gibi her türlü tasarıma sahip binlerce dükkân vardır. Bunlarda değerli kamber, ince kırmızı çuha, figürlü ipek, kadife, halılar, kilimler ve işlemeli [bezler] bulunur.*³⁹

Eserde daha sonra sultanın divanı ve onun divan toplantılarına katılmayışı, ancak vezir-i azamın toplantı sonucunu ona rapor etmesi ve divandaki vezirlerin sayısı gibi hususlara yer verilmiştir. Sultan bazen aile efradı ile birlikte bahçede üstü hurma dalları ve yapraklarıyla örtülü, içinde de değerli taşlarla işlenmiş mobilyaların bulunduğu bir çadırda vaktini geçirir. Takke işlemeciliği ve çiçek satıcılığından kazanç elde ettiğini ifade eden anlatımlar vardır.⁴⁰ Sultanın Cuma günü camiye bir Cuma alayı ile törenle gidişi ve gelişi anlatılmıştır.⁴¹

Braginsky kitabının üçüncü ve dördüncü bölümlerini Malay edebiyatında Türkler ve Türkiye hakkındaki bilgilerin değerlendirmesine hasretmiştir. Üçüncü bölüm, "Kings of Rum, Their Heirs and Vassals (1): Turkey in the Dynastic Space of the Malay World and Beyond" (Rum Kralları, Mirasçıları ve Vasalları (1): Malay Dünyası ve Ötesinin Hanedanlık Alanında Türkiye) başlığını (s.73-108) taşımaktadır. Bu bölümde XVII. ile XIX. Yüzyıl başları arasında derlenen Malayca eserlerdeki Rum kralı (Osmanlı sultanı) ile Minangkabau ve Malay hanedanlık aileleri arasındaki soy ilişkisi işlenir. Yazarımıza göre, fantastik *hikayat* türü eserlerde ve bu dönem Malayca kroniklerde "Raja Rum (Rum Racası)" olarak adlandırılan Osmanlı sultanı tasavvuri bir karaktere bürünür. Tarihi eserlerde Raca Rum Malay takımadalarındaki güç ilişkileri sisteminde bir merkez olarak sunulurken, Malayca fantastik anlatımlarında dostları ve düşmanları olan tipik bir kahramana dönüşür. *Hikayat Indraputra*,⁴² *Hikayat Isma Yatim*,⁴³ *Hikayat Si Miskin*⁴⁴ ve *Hikayat Indra Nata*⁴⁵ gibi fantastik macera anlatımlarını ihtiva eden eserlerde 'Raca Rum' farklı imajlarla sunulur. İlk iki eser XVII. Yüzyıla tarihlenirken, son ikincisi XVIII. Yüzyılda kaleme alınmıştır. Mesela bunlardan *Hikayat Indraputra*'da hikâyenin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Raca Nabat Rum Şah, kafir cinlerin ev sahiplerine karşı savaşan Müslüman cinlerin prensi olarak tasvir edilirken, *Hikayat Isma Yatim*'de Raca Rum Safardan adıyla sunulur. Isma Yatim kral tarafından ordu komutanı atanır ve Rum ülkesine kadar gider ve onun sayesinde kral Indra Menindra Raca Rum ile elçilik değişimi, hediyeleşmeler ve mektuplaşmalar yaparlar. *Hikayat Si Miskin*'de ise, Raca Rum Şah "yaşlı ve savaş stratejilerinde tecrübeli bir kral ve eğeri altın ve gümüşten

³⁹ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.65-66.

⁴⁰ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.67-68.

⁴¹ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.71-72.

⁴² Eserin farklı dillerdeki neşri için bkz., Ali bin Ahmad (ed.), *Hikayat Inderaputera*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1968; S.W. Rujati Mulyadi - V. Braginsky (eds.), *Hikayat Inderaputera*, Yayasan Karyawan/Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 2007. S.W.R. Mulyadi (ed.), *Hikayat Indraputra. A Malay Romance*, Foris, Dordrecht/Cinnaminson, 1983.

⁴³ P.P. Roorda van Eysinga (ed.), *Hikajat Isma Jatiem*. Lands Drukkerij, Batavia, 1821.

⁴⁴ Abu Bakar Hamid (ed.), *Hikayat Si Miskin*, Fajar Bakti, Petaling Jaya, 1985.

⁴⁵ Haji Abd Gani Wahyunah (ed.), *Hikayat Indera Nata*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 2004.

mücevherlerle süslenmiş iyi bir at binicisi” olarak tasvir edilir.⁴⁶ *Hikayat Indra Nata*'da da, Raca Rum için “kendi hükmü altında bulunan tüm hükümdarlara ve tüm yabancı tüccarlara ve gezici dervişlere karşı son derece adil ve cömert davranan” bir hükümdar profili çizilmiştir. Bu yüzden hepsi yüce Allah'a dua ederek kralın büyüklüğünü ve parlaklığını artırmıştır. Büyük kral olan Raca Rum'un ölümüyle oğlu Raca Muda olarak tahta çıkar ve daha sonra o da Raca Rum olarak anılır. Bu oğul Raca Rum bir gün geyik avında iken yolunu şaşırır ve ormanlıklar içinde devin saldırısına uğrayan Malaylı prenses Cendrawati'yi kurtarır ve onunla evlenir. Bu evlilikten de Indra Nata adında bir oğul doğar. Indra Nata da, daha sonra Ortadoğu'daki kralların kızları ile evlenir. Raca Rum'un ülkesi çok geniştir ve o halkını zalimlerin zulmünden, hırsızların yankesiciliğinden ve kötü insanların iftiralarından korumaktadır. Yabancı tüccarlar bu yüzden Rum ülkesine akın ederler. Bu ideal toplumsal düzenin garantörü olan Raca Rum, herkese eşit derecede adil, cömert ve hayırsever davranan bir şahsiyet olarak tanımlanır.⁴⁷

Üçüncü bölümde ayrıca yazar, “Endülüs'ten Andalus'a: Malay Kroniklerinin Olağanüstü Raca Rum'u Olarak İskender Zülkarneyn” başlığı altında Malayca eserlerde geçen İskender Zülkarneyn motifini inceler. Malay kraliyet hanedanlıklarının atası olarak resmedilen İskender Zülkarneyn, ilk defa 1436 yılı civarında bir kısmı Malaka'da ve geri kalanı da Cohor'da derlendiği kabul edilen *Sejarah Melayu* (Malay Tarihi) adlı Malayca eserde geçmektedir. Yazar, *Sejarah Melayu*'nun⁴⁸ iki farklı neşrine göre, İskender Zülkarneyn'in nasıl görüldüğünü ve bazı farklılıkları ele almıştır. Hikayeye göre, Malay dünyasında “İkinci İskender” olarak görülen Raca Suran, İskender Zülkarneyn'in doğrudan soyundan ve erkek tarafından kesintisiz olarak gelen bir kraldır. Raca Suran'ın oğlu Sang Sapurba tarafından kurulan ilk Malay devleti de Palembang'da yer alır. Sang Sapurba, Palembang - Tanjung Pura – Minangkabau'da hüküm sürmüştü ve onun oğlu Sang Nila Utama da Singapur-Malaka-Cohor'da ve onun torunları da Cohor'da hüküm sürmüşlerdir. Dolayısıyla *Sejarah Melayu*'daki anlatıma göre, Malaka ve onun devamı olan Cohor ve diğer bazı Malay sultanlarının soyu İskender Zülkarneyn'e dayandırılır.⁴⁹

Raca Suran'ın hikâyesinde gökyüzü ve denizler de önemli motifler arasındadır ve onun hanımlarının bazıları denizlerden gelmektedir. Bunun bir örneği Borneo/Kalimantan adasındaki başka bir hanedanlıkta da görülür. Nitekim *Hikayat Banjar*'da⁵⁰ da, İskender Zülkarneyn'in göksel bir karısı varken; danışmanı ve öğretmeni olan Hızır'ın ise suda yaşayan bir karısı bulunur. İskender'in karısı, daha sonra Prens Suryanata'yı doğurur ve Hızır'ınki ise Junjung Buih adlı bir kız doğurur ve bunlar uzun zaman sonra birbirleriyle evlenirler ve Borneo'nun güneyindeki Bancarmasin hanedanlığını kurarlar.⁵¹

Yazar, “Contemplating the Navel of the Earth: From ‘Persian’ Iskandar of Rum to ‘Turkish’ Iskandar of Istanbul and his Minangkabau Relatives” (Yeryüzünün Göbeğini Düşünmek: ‘İranlı’ Rum İskender'den

⁴⁶ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.76.

⁴⁷ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.77-78.

⁴⁸ Farklı neşirler ve değerlendirmeler için bkz., R.O. Winstedt (ed.), “The Malay Annals or *Sejarah Melayu*”, *JMBRAS*, XVI/3, 1938, s.1-225.

⁴⁹ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.80-89.

⁵⁰ J.J. Ras, *Hikajat Bandjar; A Study in Malay Historiograph*, Nijhoff, 's-Gravenhage, 1968.

⁵¹ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.86-87 ve dipnot 25.

İstanbulu ‘Türk’ İskender’e ve Onun Minangkabaulu Akrabalarına) başlığı (s.89-108) altında ise, yazar önce Sumatra’nın batısında yer alan Minangkabau bölgesindeki Rum Sultanı olarak İskender Zülkarneyn’i ele alır. Minangkabau sözlü anlatımlarının ve kraliyet şeceresinin bulunduğu *Tambo Minangkabau*⁵² adlı eserdeki İskender Zülkarneyn hikâyesini inceler. Siyasi mitoloji olarak adlandırdığı bu eserde Zülkarneyn, Hz. Adem’in çocuklarından biri olarak bir süre gökyüzünde kalır ve sonra dünya hükümdarı olarak Rum ülkesine iner ve orasını mamur eder. Onun oğullarından biri de daha sonra Minangkabau hükümdarı olur. Zülkarneyn’in üç oğlu Okyanus’daki Lankapuri adasında kraliyet tacını elde etmek için birbirleriyle savaşır. Bunlardan en büyüğü daha sonra kuzeye giderek Çin kralı olurken, ortancası Rum ülkesine gider ve oranın sultanı olur. Rum Sultanına Mekke ve Medine dâhil 60 büyük ülkenin yöneticisi tabidir. Mekke ve Medine halkını da bizzat Rum Sultanı gözetir ve besler.⁵³ Hatta Fransa, İngiltere ve Hollanda da bu Rum Sultanına vergi öderler. Sri Maharaja Diraja (krallar kralı) lakaplı en küçük oğul ise, Sumatra adasına gider ve orada Minangkabau krallığını kurar. Zülkarneyn’in kaybolan iki boynuzlu tacının bir örneğini de bu kral muhafaza eder. Minangkabau siyasi mitolojisine göre, dünyada üç büyük güç merkezi vardır: Batıda Rum, ortada Minangkabau ve doğuda da Çin. Minangkabau kralı dindar, cömert, dini ve dünyayı düşünen, dervişlere ve fakirlere bakan, adil ve bir İslam güneşi olarak resmedilir. Rum’un, yani İstanbul’un Minangkabau siyasi mitolojisindeki rolü çok etkileyicidir. Rum ülkesi, okyanusun sularının çekilmesiyle oluşan ilk kuru toprak parçası ve yeryüzünde Allah’ın halifesi olan Zülkarneyn’in ikametgâhıdır. Ayrıca güçlü İslam devletinin sultanı olan Rum sultanı da, İslamiyet’in kutsal şehirleri olan Mekke ve Medine’nin de koruyucusudur.⁵⁴ Minangkabau hikâyesinin etkisi, Endonezya’nın doğusundaki Sumbava adasındaki Bima Sultanlığı’nda da görülür. Nitekim bu sultanın ataları da dünyadaki ilk sultan olan Zülkarneyn’e ve onun kardeşi Nebi Hızır’a dayandırılır.⁵⁵

Kitabın dördüncü bölümü (s.109-154) ise, “Kings of Rum, Their Heirs and Vassals (2): If Iskandar Zulkarnain of Istanbul is Unavailable, a Turkish Prince or Nobleman Will Do Nicely” (Rum Kralları, Mirasçıları ve Vasalları (2): Eğer İstanbullu Zülkarneyn Yoksa Bir Türk Prensi veya Asilzadesi İşi Güzel Yapar) başlığını taşımaktadır ve üçüncü bölümün devamı niteliğindedir. Bölgedeki birçok Malay-Endonezya hanedan ailesinin kurucularının Türk asıllı olduğu yönündeki siyasi mitolojiler vardır. Sulavesi adasının güneyindeki Buton sultanlığı, Açe’nin iç kesimlerindeki Gayo ülkesi, Malay yarımadasının batı sahilindeki Kedah sultanlığı ve Sumatra adasının güneydoğusundaki Cambi (Jambi) sultanlığının kurucuları arasında hep Türk asıllı kişiler gösterilir. Bu hanedanlıkların ilk kurucuları ya Türk sultanının oğulları veya prensleri ya da sultanın bağımlı kralları veya vasalları olarak yer alır.

⁵² E. Djamaris (ed.), *Tambo Minangkabau; Suntingan Teks Disertai Analisis Struktur*, Balai Pustaka, Jakarta, 1991.

⁵³ Osmanlı sultanının Mekke ve Medine halkını beslediği hususu, sözlü Açe geleneklerini ihtiva eden *Hikayat Éseutamu* (İstanbul) ve *Hikayat Meukuta Alam* adlı eserlerde de yer alır. Ayrıca, Açe Sultanı İskender Muda’nın da Osmanlı Sultanına bağlılığının bir göstergesi olarak Mekke’ye pirinç ve karabiber gönderdiği ifade edilir. Bkz., Braginsky, *The Turcic-Turkish Theme*, s.95.

⁵⁴ Braginsky, *The Turcic-Turkish Theme*, s.95-100.

⁵⁵ Braginsky, *The Turcic-Turkish Theme*, s.105.

Yazar, ilk olarak “Harnessing the Forces of Evil: The Turkish Founder of Kedah’s Dynasty and the Workings of a Fateful Name” (Kötü Güçleri Yok Etme: Kedah Hanedanı’nın Türk Kurucusu ve Bir Uğursuz İsmi Çalışmaları) başlığı altında Kedah hikâyesindeki Türk motiflerini ele alır. Hikâye, XIX. Yüzyılın başlarında derlenen *Hikayat Merong Mahawangsa*⁵⁶ adlı eserde geçer. Gerçek tarihe ait anlatımlar vermesi açısından oldukça zayıf görülen Kedah hikâyesi, Arapça ve Farsça hikâyelerden esinlenerek meydana getirilmiştir. Hikâyeye göre, Rum sultanının vasalı ve yakın arkadaşı olan Merong Mahawangsa, Çin prensesi ile evlendirmek için gönderdiği sultanın oğluna Çin’e giderken yolda ona eşlik eder ve bunlar Langkapuri adasında efsanevi Malay kuşu Garuda’nın saldırısına uğrarlar. Bu evliliği engellemeye çalışan Garuda, evliliğin gerçekleşeceğine inanan Süleyman peygamberle bahse girer. Gemi Garuda’nın saldırısına uğradığında sultanın oğlu yaralı olarak kurtulur ve Çin prensesi ile birlikte Langkapuri adasında buluşurlar. Daha sonra da ona yardım eden Merong Mahawangsa adlı Malaylı büyük denizci ve kahramanın oğlu adadan Malay yarımadasına gider ve orada Kedah hanedanını kurar.⁵⁷ “İkinci Turan Olarak Kedah” alt başlığı altında yazar, Merong Mahawangsa’nın daha sonra bu ülkenin adını “Kedah Zamin Turan (Turan Ülkesi Kedah)” olarak adlandırdığını belirtir. Ancak, Mahawangsa’nın soyundan gelen Raca Bersiung lakaplı kral ise kibirli ve zalim kral olarak Kedah Zamin Turan’ı kaosa sürükler ve kendisi de trajik ve sefil bir sonla hayata veda eder. Şeyh Abdullah Yemenî lakaplı bir davetçinin Kedah’a gelmesi ve halkı İslam’a döndürmesiyle birlikte ülkeye bolluk ve bereket gelir.⁵⁸ Yazar daha sonra *Hikayat Merong Mahawangsa*’da tasvir edilen Turan ülkesi ile *Hikayat Amir Hamzah* adlı hikâye kitabındaki Turan ülkesi motifini karşılaştırır ve bunların Arapça ve Farsça anlatımlarından geldiğini vurgular. Firdevsî’nin *Şehnâmesi* dâhil bazı Farsça klasik eserlerde görüldüğü gibi ‘İran’ iyiliklerin; Türk ülkesi ‘Turan’ ise daha çok kötülüklerin ülkesi olarak resmedildiği gibi, Malayca Kedah hikâyesinde de İslam öncesi Kedah benzeri bir üslupla tasvir edilmiştir. Ancak, hikâyede İslamî dönemde Melik Adil adlı bir hükümdar Türkistan sultanı olunca aynı topraklar daha olumlu sıfatlarla tanımlanmıştır. Şeyh Abdullah Yemenî’nin gelişiyi birlikte Kedah da İslamlaşmıştır.⁵⁹

Aynı bölümde yazar daha sonra Türk kökenli hanedan kurucuların olduğu söylenen Sumatra adasının güneydoğusundaki Cambi (Jambi) hikâyesine değinir. “Lords of the Jambi Ring: Turkish Ancestors against Javanese Backgrounds in Minangkabau Frames” (Cambi Halkasının Efendileri: Minangkabau Çerçevesinde Cavalı Köklere Karşı Türk Atalar) alt başlığı altında, *Silsilah Keturunan Raja Jambi*⁶⁰ ve *Hikayat Negeri Jambi*⁶¹

⁵⁶ Eserin çeşitli yazarlar tarafından yapılan neşri ve değerlendirmesi için bkz., A.J. Sturrock (ed.), “Hikayat Marong Maha Wangsa”, *JSBRAS*, No.72, 1916, s.37-123; R.O. Winstedt, “The Kedah Annals”, *JMBRAS*, XVI/2, 1938, s.31-35; Dzulkifli bin Mohammad Salleh (ed.), *Hikayat Merong Mahawangsa*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1968; Siti Hawa Haji Salleh (ed.), *Hikayat Merong Mahawangsa*, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 1991.

⁵⁷ Braginsky, *The Turcic-Turkish Theme*, s.109-117.

⁵⁸ Braginsky, *The Turcic-Turkish Theme*, s.118-123.

⁵⁹ Braginsky, *The Turcic-Turkish Theme*, s.120-128.

⁶⁰ Eser hakkında bkz., Ngebi Sutho Dilago Periai Rajo Sari, *Undang-undang, Piagam dan Kisah Negeri Jambi*, Departemen Pendidikan dan Kebudayaan, Proyek Penerbitan Buku Sastra Indonesia dan Daerah, Jakarta, 1982; A. Muzakir, “Sejarah dan Dinamika Islam di Jambi Berdasarkan Sumber-Sumber Local”, *Seloko*, No: I/1, 2012, s.1-25.

adlı iki eserdeki Türk motiflerini inceler. Bu eserlerdeki Cambi mitolojisine göre, iki Türk şahsiyet sultanlığın kuruluşunda ortaya çıkar. İstanbul'dan gelen Türk asıllı bir prens Cambi'de sultanlığın temellerini atar ve onun Minangkabaulu prensesle evliliğinden doğan oğlu ise bağımsız Cambi sultanlığının ilk hükümdarı olur. Gerçekte, XIII. Yüzyıldan XVI. yüzyıl başlarına kadar Cava'daki Macapahitlere bağlı kalan Cambi, bu yüzyıldan sonra (1640-1666 yılları arasındaki Cava'daki Mataram Sultanlığı'na bağlılığı dışında) genellikle bağımsız bir sultanlık olarak devam etmiştir.⁶² Ancak, XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Hollanda işgaline maruz kalan son bağımsız Cambi Sultanı Taha, askeri yardım almak için İstanbul'a 1857 ve ölümünden kısa süre önce 1902 ve 1903 yıllarında da heyetler göndermiştir.⁶³

Cambi hanedanlığındaki Türk ata, ilk defa 1837 tarihli *Hikayat Negeri Jambi* adlı bir el yazma eserde zikredilir. *Silsilah Keturunan Raja Jambi* adlı eser ise, 1899 yılında Sultan Taha'nın emri üzerine onun evlatlık oğlu Ngebi Suto Dilago tarafından kaleme alınmıştır. Her iki esere göre, Cambi hanedanlığının kurucusu Datuk Paduka Berhalo'nun Rum'dan (Türkiye) gelen ve soyu hem Türk sultanına ve hem de Hz. Peygamber'e kadar uzanan Zeynelabidin adlı bir seyyidin soyundan gelir. Paduka Berhalo'nun gemisi rüzgar altı (tahter-rîh) ülkelerinden geçerek Sumatra adasındaki Cambi'ye ulaşır ve burasını yöneten Minangkabau kralının kızı Putri Selaro Pinang Masak ile evlenir. Paduka Berhalo, soyunun Türk sultanına dayandığını gösteren bir şecereyi ve İstanbul'dan getirdiği bir topu delil olarak gösterir. Böylece bir Türk prensi ile Minangkabaulu bir prensesin evliliğinden Cambi hanedanlığı doğar. Cambi'deki putları parçalar ve halkını Müslümanlaştırır. Müslüman tüccarlar Cambi limanını ziyarete başlarlar ve burası kısa zamanda zenginleşir. Hikayeye göre, Türk asıllı Datuk Paduka Berhalo'nun Minangkabaulu prenses ile evliliğinden dört çocuk doğar ve bunlardan Orang Kayo Hitam adındaki oğlu Cambi halkını Müslümanlaştırarak büyük bir kahraman olur. Nitekim yazar "Orang Kayo Hitam: the Freedom Fighter, Conqueror of Java and Unifier of the Lowlands and Uplands of Jambi" (Orang Kayo Hitam: Özgürlük Savaşçısı, Cava Fatihisi ve Cambi'nin Aşağı ve Yukarı Topraklarının Birleştiricisi) olarak tanımladığı alt başlıkta, onun mücadelesini ele alır. Bir defasında Orang Kayo Hitam Cava'ya bir bulaşıkçı kılıfı altında gider ve Mataram sarayına kadar girer. Demirciden sihirli krisi, yani Si Genjai denilen çakıyı elde ederek ülkesine döner ve Cambi'nin Mataram'a bağlılığını sonlandırır. Diğerinde ise eski Macapahit kralının kızı ile evlenir ve Cava'daki bazı yerlerin yöneticisi olur. Daha sonra Paduka Berhalo, Cambi'nin kuzeyinde bulunan Tembesi topraklarını da Cambi'nin egemenliği altına alır. Yazar akabinde her iki eseri birbirleriyle mukayese eder ve devamında da Sultan Taha'nın biyografisi bağlamında sonraki nüshanın farklılıklarına dikkat çeker. Mesela, *Hikayat Negeri Jambi*'de Cambi hanedanlığının kurucusu olan Datuk Paduka Berhalo Türk asıllı bir şahsiyet iken, *Silsilah Keturunan Raja Jambi*'de o doğrudan Rum kralının oğlu gösterilir. Sonraki eserde son Cambi Sultanı Taha da ilk kral Datuk Paduka Berhalo gibi büyük bir kahraman olarak resmedilir.⁶⁴

⁶¹ Eserin kısa özeti için bkz., S. Kukushkin, "Hikayat Negeri Jambi; The Structure and Sources of a Nineteenth Century Malay Historical Work", *IMW*, 32/92, 2004,s.53-61.

⁶² Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.131-133.

⁶³ Sultan Taha'nın girişimleri hakkında geniş bilgi için bkz., İsmail Hakkı Göksoy, *Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2004, s.69-73.

⁶⁴ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.138-153.

Eserin son bölümü beşinci bölüm (s. 155-193) olup, bu bölüm “Two Hundred Years after the First Embassy: Ottoman Turkey, Its Worthless Western Allies and Russian Enemies – the Worst of the Kâfirs” (İlk Elçilikten Sonraki İki Yüz Yıl: Osmanlı Türkiyesi, Onun Değersiz Batılı Müttefikleri ve Rus Düşmanları - Kâfirlerin En Kötüsü) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde müellifimiz Braginsky, XIX. Yüzyıldaki Osmanlı-Rus savaşlarıyla ilgili Malayca eserlerde işlenen Türk temalarını incelemiştir. Osmanlı Devleti'nin XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Batılı ülkelerle karşılaştığı sorunlar ile yine aynı dönemde bölgedeki Açe, Cambi ve diğer bazı sultanlıkların sömürgeci devletlerle olan problemleri neticesinde Osmanlı sultanı ve halifesinden yardım talepleri de Malay-Endonezya edebiyatında yankı bulmuştur. Ayrıca, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında meydana gelen iki savaşı tasvir eden dört Malayca eser vardır. Bu savaşlardan ilki Rusya'nın yenildiği 1853-1856 yıllarındaki Kırım Savaşı, diğeri de Rusya'nın kazandığı ve 1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Sonraki savaş Rumî takvime göre 1293 yılına denk geldiği Türkçe'de yaygın olarak “93 Harbi” olarak tanınmıştır. Bu grupta değerlendirilen eserlerin yazarları bilgilerini Mısır, Hind, Fars ve İngiliz gazetelerden elde etmişlerdir. Her ne kadar bunlar daha gerçekçi bilgiler sunmalarına rağmen, yine de hayal mahsulü bölümler vardır.

Bu tür eserlerin ilki *Hikayat Istanbul* (İstanbul Hikâyesi)⁶⁵ adındaki el yazma eser olup, ilk nüshası 1856 ve sonraki nüshası da 1869 yılına tarihlenmiştir. Arapça bir eserden tercüme edilerek hazırlandığı söylenen bu Malayca eser, Açe, Bugi ve Sunda versiyonlarıyla da bölgede yaygınlık kazandığı vurgulanmıştır. *Hikayat Istanbul*, Osmanlı Sultanı II. Mahmud ile başlar ve onun oğulları Abdülaziz ve Abdülmecid ile devam eder. Ancak, hikâyenin yazarı II. Mahmud'dan sonra yerine geçen sultanın Abdülaziz olduğunu beyan eder. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanları bastırması, İstanbul'da sultanı ziyaret etmekten kaçınması ve kendine buyruk hareketleri ve sonunda onun İstanbul'da ölümünü (gerçekte ise Mısır'da ölmüştür) konu edinir. Ardından hikâyede Rusya ile Avrupalı devletler arasında Kudüs'deki Hıristiyan kilise yönetimlerinin çatışmasıyla ilgili hususlar işlenir ve Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkışı da bu çatışmaya dayandırılır. Hikâyede İngiltere, Fransa, Avusturya ve Hollanda kralları Osmanlıya yardım etmek üzere yola çıkarlar, fakat yoldan geri dönerler. Dolayısıyla, İngiltere ve Fransa'nın Ruslara karşı Osmanlı Devleti'ne askeri yardımları çok fazla dile getirilmez. Moskova Racası, yeni Müslüman olan bir Osmanlı vezirine rüşvet vererek Rusları gizlice Kudüs'e silah dolu sandıklarla gönderir, fakat güvenilir vezir Reşit Paşa olayın farkına varır ve tüm Rusları geri yollar. Kırım, Sivastopal, Tuna nehri, Dağıstan ve Kafkasya'daki Osmanlı-Rus savaşlarının hepsi de Türk askerlerin zaferiyle sonuçlanır. Hatta Dağıstan'dan Kırım ve ötesine kadar Türk kuvvetleri Ruslara karşı hep zafer kazanan muzaffer askerler olarak tasvir edilmiştir. Açe'yi tehdit eden Hollanda da Rusların yanında yer alan düşman bir devlet olarak gösterilmiştir. En sonunda yenilen ve topraklarını kaybeden Rus çarı da üzüntüsünden ölmüştür. Ancak, *Hikayat Istanbul*'da bazı gerçek tarihi olaylar ve gelişmeler hayal mahsulü senaryolarla zenginleştirilerek edebi bir tarzda ele alınmış ve bazen gerçeğe hayal mahsulü olaylar birbiriyle karıştırılarak sunulmuştur. Mesela, Osmanlı padişahlarının tahta çıkış sırası, Mehmet Ali Paşa'nın vefatının İstanbul'da gösterilmesi, yardıma gelen

⁶⁵ *Hikayat Istanbul*, El Yazması, Jakarta, Perpustakaan Negara, No: MI 699.

Avrupalı devletlerin Türklere destekten vazgeçmeleri gibi gerçek dışı gelişmeler vardır. Kudüs'deki Ortadoks ve Katolik Hıristiyan kiliseleri arasındaki rekabet ve çatışma da, kilise havlusu kavgası şeklinde yansıtılmıştır. Hikâyede anlatılan Kırım Savaşı sırasında karada ve denizde yapılan tüm zaferleri Müslüman Türk kuvvetleri kazanmıştır.⁶⁶

Bu tarzdaki eserlerden diğeri de, *Hikayat Perang Setambul* (İstanbul Savaşı'nın Hikâyesi)⁶⁷ adını taşımakta olup, yine Kırım Savaşı hakkındadır. Hikâye Kudüs'deki Müslümanlar ile Rus Ortodoks Hıristiyanlar arasındaki çatışma ile başlar. Kudüslü bir âlim İstanbul'a kadar giderek olayı sultana anlatır. Hikâyeye göre, bir Rus papazı ve talebeleri Kudüs'e gelip yerleşirler ve orada kendi kiliselerini inşa ederler. Ancak, ibadet yaparlarken çok gürültü çıkararak etraftaki Müslüman halkı rahatsız ederler ve bir Cuma günü karışıklık çıkararak Müslümanlarla çatışırlar. Müslümanlar bu Rus papazı ve yerleşimcileri kovarlar ve kiliselerini de yağmalarlar. Ancak daha sonra bu Rus papazı ve talebeleri, silahlı Rus askerlerinin himayesinde ve Rus çarının bir mektubuyla –ki bu mektup Müslümanların camilerini yıkmayı ve onların evlerinin yağmalanmasını belirtir- geri döner. Kudüs'te Müslümanlar ile Ruslar arasında büyük bir çatışma çıkar ve birçok Müslüman ölür. Müslümanların camileri ve evleri yağmalanır. Bu durumu öğrenen Osmanlı Sultanı hemen vezirlerini toplar ve Rus Çarına bir mektup yazar. Mektupta bilinen eski tarihten beri Kudüs'teki Yahudiler, Ermeniler, İngilizler, Portekizliler, Fransızlar, Yunanlılar ve Rusların barış içinde yaşadıkları belirtilir ve Çarın tahrikiyle buna uymayan Rusların derhal Kudüs'ü terk etmeleri istenir. Rus Çarı tehdit içeren cevabi bir mektup gönderir ve bunun üzerine İstanbul sultanı da ülkesindeki en hızlı giden gemisini İngiliz Kraliçesi Viktorya'ya ve Fransa Kralı III. Napolyon'a yardım için gönderir ve sultan gereken yardımı alır. İngiliz askeri kuvvetlerine Lord Raglan komuta eder ve Ruslara karşı Türk askerlerle birlikte savaşırlar ve sonunda Kırım'da Ruslar yenilir. Sivastopal kuşatması ve şehrin alınması hikâyede övünçle anlatılır. Hikâyeye göre, Osmanlı Devleti ile Rus Çarlığı arasındaki Kırım Savaşı'nın sebebi Kudüs'deki Müslüman-Rus Hıristiyan çatışmasına dayandırılmıştır. Rus Çarının kibirli ve tehditkâr tutumu Kudüs'teki çatışmayı körüklerken, Türk Sultanı Hz. Ömer döneminden itibaren Kudüs'te yaşayan dini topluluklar arasındaki barışı ve onların dini hürriyetlerini muhafaza etmiştir.⁶⁸

Yazar, devamında Kırım Savaşı ile ilgili daha ilginç bir eser olan *Hikayat Eseutamu [İstanbul]*⁶⁹ adlı el yazmasını inceler. Şiir tarzında yazılan bu eser, İstanbul Hikâyesi'nin Açe versiyonu olup, Sultan II. Mahmud ile başlar ve doğru bir şekilde Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemleriyle devam eder. Türk sarayındaki bazı entrikalar ve Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın hikâyesinin ardından en büyük ve en güçlü Rus racası olan Sivastopal racasının Türkiye'ye saldırısına değinir. İstanbul Sultanı Ruslarla 10 yıl süreyle barış yapar ve bu arada ordusunu kuvvetlendirir. On yıl sonra Ruslar tekrar saldırır, fakat geri püskürtülür. Sultan tüm Müslüman kralları İstanbul'a çağırır ve onları büyük bir merasimle karşılar. Bunlar

⁶⁶ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.158-162.

⁶⁷ *Hikayat Perang Setambul*, Taş baskı nüsha, SOAS Kütüphanesi, Londra. Yayımlayan: Hacı Muhammed Said b. Hacı Erşad, Singapur, 1879.

⁶⁸ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.163-164.

⁶⁹ Eserin kısa değerlendirmesi için bkz., P. Voorhoeve, *Catalogues of Acehese Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections outside Aceh*, Leiden University Library-ILDEP, Leiden, 1994, s.55-58.

arasında İran, Kürdistan ve Hindistan şahları, Gucerat, Malabar, Bengal ve Madras racaları, Moha (Yemen) ve Muskat (Umman) şeyhleri ve hatta Malay ve Endonezya racaları da vardır. Toplantıda Ruslara saldırı kararlaştırılır ve sultanın tarafını tutan İngiltere, Fransa, Hollanda, İtalya, İspanya, Portekiz ve hatta Amerika kralları da ordularını Fransa açıklarında toplamaya başlarlar. Türk donanması Rus Boğazı'nı kapatan zincirleri kırar ve 'Rus kâfirlerin' gemilerini topa tutar. Denizin rengi kırmızıya boyanır ve denizdeki balıklar Rus cesetlerini yiyerek bayram ederler. Ruslara karşı kara savaşları başladığı anda, Hıristiyanların birleşik donanması sultana yardıma gelir. Müslümanlar birçok kaleyi fethederler ve fetihten sonra kutlamalar yaparlar. Hıristiyan askerler ise üç ay boyunca savaşmalarına rağmen hiçbir ilerleme gösteremezler ve Müslümanlardan yardım isterler. Sultan onlara üç ayda başaramadıklarını bir günde elde edeceğini söyler, fakat Hıristiyan kumandanlar buna gülüp geçerler. Gece vakti Sultan, Hz. Muhammed'den kalan türbanını (sarığını) sarar ve uykuya dalar. Rüyasında Sultan Hz. Peygamberi görür ve O da ona zafer kazanacağını müjdeler. Ardından savaş tekrar başlar ve Müslümanlar kahramanca savaşır, fakat yardıma gelen Hıristiyan askerler isteksiz davranırlar. Buna çok kızan Müslüman askerler gevşeklik gösteren Hıristiyan askerlere silah doğrulturlar ve hatta bazılarını öldürürler. Onlar ise, henüz savaşın başlamadığını zannettiklerini söyleyerek Sultandan özür dilerler ve Sultan da onları affeder. Sivastopal kralının intihar ettiğini duyması üzerine Sultan savaşı durdurur ve kralın mirasçısının büyümesinden sonra savaşı yeniden başlatacağını vaad eder. Fethedilen yerlere askerlerini yerleştirdikten sonra muzaffer olarak İstanbul'a döner.⁷⁰

Yazar, daha sonra 1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus savaşını konu edinen *Syair Perang Setambul* (İstanbul Savaşı'nın Şiiri)⁷¹ adlı manzum tarzda yazılmış bir eseri değerlendirir. Bu Malayca eserin ilk taş baskısı 1885 yılında yapılmış ve yazarı şiirini gazete haberlerinden okuyarak oluşturduğunu belirtmiştir. Türkiye (Osmanlı) Sultanı'nın adını önceki sultanların adında hep 'Abdül' ismi olduğu için Sultan Abdülmurad Han (kısa süreli tahta çıkarılan V. Murad) olarak vermiştir. Türk-Rus savaşının dini sebeplerden çıktığını ve Rus Çarının Osmanlı Sultanından Sırbistan'a bağımsızlık vermesi talebini reddettiği için savaşın başladığını vurgulamıştır. Nazırları tarafından tahttan indirilip öldürülen amcası Abdülaziz'in kötü durumuna düşme korkusuyla Sultan Abdülmurad, görevinden feragat edip tahtı cesur kardeşi Abdülhamid'e bırakmıştır. Hıristiyanlara karşı yürütülen çeşitli savaş sahneleri anlatıldıktan sonra, Plevne kuşatması sırasında yaşanan kıtlık Türk ordusunda huzursuzluğa yol açar ve bazı Türk paşaları rüşvet alır ve düşmanla işbirliği yaparlar. Sonuçta Türk ordusu İstanbul'a doğru geri çekilir ve iki ordu da memleketlerine geri dönerler. Barış yapılması üzerine de, devlete borç para veren zengin tüccarlar paralarının hemen geri ödenmesini istemek üzere saraya koşarlar. Müslümanlar savaşı Allah'ın takdiri öyle olduğu için kaybetmişlerdir. Müslümanların her savaşta galip olduğu ve savaş meydanında Hıristiyanları utandırdığı eski zamanlar özlenir. Malaylar'ın Müslümanların halifesi olan Türk sultanına gece ve

⁷⁰ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.165-167.

⁷¹ Bu Malayca şiirin tam İngilizce çevirisi için bkz., V. Braginsky, "Orientalism and Its Mirror Image: Russia and the Russians in Malay Literature of the Second Half of the Nineteenth Century, *The Portrayal of Foreigners in Indonesian and Malay literatures; Essays on the Ethnic 'Other'* " (eds: V. Braginsky - B. Murtagh), The Edwin Mellen Press, Lewiston/Queenston/Lampeter, 2007, s. 65-106.

gündüz her daim dua etmeleri istenir. Ülkeleri Türkiye'den çok uzakta olduğu için sultana sadece dualarıyla yardım edebilecekleri ifade edilir.⁷²

Braginsky, bu şiirde İstanbul'un ve Osmanlı'nın nasıl resmedildiğini daha açık bir şekilde göstermek için şiirden bazı pasajları İngilizce'ye tercüme ederek vermiştir. Örnek olarak aşağıda bu pasajlardan bir bölümünün Türkçe çevirisini verelim:

*“Bu bir hikayedir; bir çeşit hikaye ki,
İstanbul hükümdarını anlatır.
Onun krallığı, tahmin edilemeyecek kadar geniştir.
Diğer birçok kral onunla eşit değildir.
İnsanların bu kral hakkında söyledikleri gibi,
O en büyük ululuktaki bir hükümdardır.
Abdül Murad bu sultanın adıdır,
Derler ki, Kostantiniyye onun başkentidir.
Kral cömert, adil ve cesurdur.
Gerçekten tebaası sayılamaz çokluktadır.
Onun şöhreti uzaklara ve genişliğine yayılmıştır.
En güçlü sultan olarak ünlenmiştir.
Paşaları ve generalleri gerçek kahramanlardır.
Güçlü ve cesurdurlar, zorluklara dayanıklıdır,
Veziri odur ki, asil soydan gelir,
Ülkeyi Majestelerinin emirleri üzerine yönetir.
Herkesin bildiği gibi onun şehri çok geniştir,
Tüccarlar ve dükkan sahipleri onun içinde toplanmışlardır.
Onlar çok büyük sayılarda buraya gelmişlerdir ki,
Burası gelişen ve müreffeh bir şehir olmuştur.
Bu zengin tüccarların büyük bir kısmı
Sultanın başkentinde ticaret yapmak için gelirler.
Mağazalarını süsleyen değerli mallar,
Neşeli alıcıları kalabalıklarla çeker.
Uçsuz bucaksız şehrin pürüzsüz sokaklarında,
Atların çektiği birçok araba vardır.
Bu arabalara taçlı sultan,
Müslüman din adamları ve bilginler binerler.”⁷³*

Kafkasya cephesinde ordu komutanı olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı ve onun kahramanlığını ve şahsiyetini öven örnek pasajlar da, ileriki sayfalarda verilmiştir.⁷⁴ Yazarımız, XIX. Yüzyılın ikinci yarısına ait bu dört Malayca metinde Osmanlı-Rus savaşları bir tarafta Müslümanlar ve öteki tarafta Hıristiyan Ruslar olarak iki farklı dini dünyanın çatışması bağlamında sunulduğunun altını çizer. O, Malayca eserlerde Dârü'l-İslam ve Dârü'l-harb olarak iki farklı dünya doktrininin ve Allah yolunda savaş olarak cihat fikrinin kuvvetle desteklendiğini vurgulamıştır. Bazı savaşlar taarruz cihadı, bazıları ise savunma cihadı olarak tasvir edilmiştir. Mesela, 1877-1878 savaşı savunma cihadı olarak resmedilmiştir. Eserlerdeki kahramanların çoğunun gazi ve kutsal bir savaşın kahramanları ve savaşta ölen Müslüman askerler de şehit olarak değerlendirilmiştir. Rus düşmanlar ise her zaman son derece tehlikeli ve hain kâfirler olarak resmedilmiş ve metinlerde çoğu zaman “sefil

⁷² Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.167-168.

⁷³ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.168-169.

⁷⁴ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.169-170.

bir ırkın ve Tanrı'nın lanetlenmiş kâfirleri” ve “kâfirlerin en sapkını” olarak adlandırılmıştır. Bu gruptaki eserlerin karakteristik bir özelliği de, savaşların kutsal savaşlar olarak ve Panislamcı bir yorumla sunulmasıdır. Nitekim Osmanlı sultanı tüm Müslümanların halifesi olarak verilmiş, Osmanlı halifesinin ordusu diğer Müslüman sultanların birlikleriyle desteklenmiştir. Mesela, İstanbul Hikâyesi'nde Osmanlı halifeliğini tehdit eden ‘Rus kâfirlere’ karşı tüm İslam dünyası tek vücut olup, Arapların, Türklerin ve diğer Ortadoğu Müslüman toplumların sultanları, İran şahları, Hindistan racaları, Gucerat, Malabar, Bengal ve Madras hükümdarları ve Malay-Endonezya kralları halifenin yardımına koşmuşlardır. Avrupalı devletlerin askerleri ise, korkak, kararsız ve etkisizdirler. Hıristiyan kralların üç ayda kazanabilecekleri zaferi, Hz. Muhammed'in halifelik başlığını taşıyan Osmanlı sultanı ise bir günde elde edebilmiştir.⁷⁵

Beşinci bölümün devamında “Sultan Abdülhamid versus Perins Alikjander: Fighters as Strong as Fortresses of Iron and Tests of Laser Weapons” (Sultan Abdülhamid'e karşı Prens Aleksandır: Demir Kaleleri Kadar Güçlü Savaşçılar ve Lazer Silah Testleri) alt başlığı altında *Hikayat Peperangan al-Maulana Sultan Istambul* (Efendimiz İstanbul Sultanı'nın Savaş Hikayesi)⁷⁶ adlı 1877 yılı sonlarında yazılan bir eseri değerlendirmiştir. Bu eserin el yazma nüshasının *Hikayat peperangan al-maulana sultan Istambul yang bernama Abd al-Hamid Khan ibn al-marhum al-maulana Abd al-Majid Khan Ghazi dengan raja Rusyin yang bernama Perins Alikjander*⁷⁷ adıyla uzunca bir başlığı vardır. Bu el yazmanın katibi, Muhammed Samman ibn Hacı Muhammed Amin'dir ve eseri Penang adasında 17 Eylül 1896 tarihinde tamamlamıştır. Ancak, hikâyenin yazarı ve ilk orijinal nüshanın yazım tarihi bilinmemektedir. El yazmanın bilinmeyen yazarı, kitabını Mısır, Hindistan, İran ve İngiliz gazetelerindeki haberlerden derlediğini ve ayrıca 1877 yılında Penang adasını ziyaret eden Ahmed Efendi adındaki bir Türk'ün sözlü ifadelerine dayandığını belirtmiştir. Braginsky, eserde ele alınan savaşlar ve gelişmeler dikkate alındığında kitabın muhtemelen Ağustos veya Eylül 1877 tarihleri arasında yazılmış olması gerektiğini, çünkü Temmuz 1877 tarihinde geçen bir olaya atıf olduğunu vurgulamaktadır.⁷⁸

Eserde Türk ordusunun, özellikle meşhur Şeyh Şamil'in oğlu Muhammed Şamwili'nin⁷⁹ (gerçekte Gazi Mehmed Paşa) komutası altındaki Kafkas asıllı birliklerin 1877 yılında Kafkasya cephesinde Ruslara karşı verdiği başarılı zaferleri konu edinmektedir. 1877 yılı sonundan itibaren Rusların hem Kafkasya'dan Kars'a kadar hem de Avrupa cephesinden

⁷⁵ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.171-172.

⁷⁶ *Hikayat Peperangan al-Maulana Sultan Istambul*, El yazması, Cambridge, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, No: Add 3763. Bu eserin kısa İngilizce özeti kitabının Ekler bölümündeki Ek-4'de (s. 247-256) yer almaktadır. Eserin tam neşri için bkz., Kamaruzaman Yusoff (ed.), *Hikayat Peperangan antara Sultan Abdul Hamid dengan Raja Alexander; Satu Kajian Teks*, Pusat Penerbitan Universiti, Universiti Teknologi MARA, Shah Alam, 2009.

⁷⁷ Elyazmasının Türkçe başlığı “Efendimiz Merhum Abdülmecid Han Gazi'nin Oğlu Efendimiz İstanbul Sultanı Abdülhamid Han ve Rusların Kralı Prens Aleksandır Arasındaki Savaşın Hikayesi” anlamına gelmektedir.

⁷⁸ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.174.

⁷⁹ Eserde Muhammed Şamwili adıyla geçen komutan gerçekte Şeyh Şamil'in oğlu Gazi Mehmet Paşa'dır. Doksanüç Harbi sırasında Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya bağlı olarak Kafkas cephesinde birlik komutanlığı yapmış ve savaşta gösterdiği yararlılıktan dolayı Osmanlı hükümeti tarafından “gazi” unvanıyla taltif edilmiştir.

İstanbul'a doğru ilerlemeleri eserde yer almaz. Eser her iki devletteki harp divanında yaşanan tartışmalarla başlar ve Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid ile Rus Çarı II. Aleksander arasındaki mektuplaşmaları konu edinir. Ahmed Muhtar Paşa'dan ziyade Çerkez Komutan Muhammed Şamwili ve onun Fahlun ve Kahlun adlarında hayali iki Arap yardımcısı sayesinde 'kâfir Ruslara' karşı zafer kazanılır.

İstanbul şehri de eserde kısmen söz konusu edilir ve dört güçlü ve cesur komutandan bahsedilir. Kitabında Braginsky, bunlarla ilgili eserden kısa bir alıntı vermiştir:

“Halihazırda İstanbul şehrinde dört cesur ve güçlü savaş lideri vardır. Ve bu dört kahraman demirden yapılmış görünmez kaleler gibidirler. Onlardan birisi Abdülkerim Paşa adıyla bilinir. Diğeri Redif Paşa, diğeri Ahmed Muhtar Paşa ve sonuncusu da Şeyh Şamil'in oğlu Muhammed Şamwili'dir. Ahmed Muhtar Paşa'ya rapor veren birisi de, Fatima Hatun'un oğlu ve Kürdistan Valisi İsmail Paşa'dır. Bu dört savaş lideri yaşadığı müddetçe, hiçbir kimse İstanbul şehrini ele geçiremez. Abdülkerim Paşa ve Redif Paşa, Romanya, Bulgaristan ve Sırbistan krallarının topraklarının bulunduğu [Avrupa] tarafındaki şehirleri kontrol ederken, Ahmed Muhtar Paşa, Muhammed Şamwili ve İsmail Paşa Asya tarafında yer alan şehirlerin hepsini kontrol ederler. Dolayısıyla, İstanbul'u işgal etmeden önce, efendim siz, İstanbul'u kolayca ele geçirmek için önce bu dört savaş liderini teslim almanız gerekmektedir.”⁸⁰

Bir Kürt aşiretinin reisi olarak gösterilen İsmail Paşa eserde fazla rol almazken, Şeyh Şamil'in oğlu Muhammed Şamwili eserin farklı yerlerinde sürekli ön plandadır. Bir defasında o bağlı olduğu tarikat şeyhini ziyaret eder ve ondan sihirli bir kılıç, düşman tarafından hiçbir zaman görülemeyen bir kürk ve başlık, gece ve gündüz düşman ordusunu kör edebilecek kırmızı ve yeşil renkli sihirli kristaller alır. Bunlarla düşman askerlerine karşı olağanüstü başarılar elde eder. Hatta yaralı askerleri tedavi eden İngiliz doktorlar bile bu kristallerin sihirli etkisine hayret ederler.⁸¹ Braginsky, bu eserin yazarının ilham kaynağının *Hikayat Muhammad Hanafiyah* adlı Malayca eser olduğunu, çünkü onda ifade edilen bazı motiflerin benzerlerinin ve hatta aynıının farklı görevlerle yer aldığını belirtir. Mesela, gece baskınlarıyla Ruslar'dan silah alan Fahlun ve Kahlun adlı iki Arap karakteri her iki eserde rol alır. Nitekim yazarı, eseri değerlendirirken “One More Palimpsest: Muhammad Hanafiyah, Muhammad Shamwili and Their Companions Through the Prism of Malay ‘Transitional’ Literature” (Bir Parşömen El Yazması Daha: Muhammed Hanefiyye, Muhammed Şamwili ve Onların Malayca ‘Geçiş’ Literatürü Prizması Kanalıyla Arkadaşları) isimli alt başlıkta söz konusu benzerlikleri ele alır. Gazetelerden alınan gerçek olaylarla ilgili anlatımlar eserin arka planını oluşturur. Gerçek tarihi şahsiyetler, gerçek yerler ve olaylar, savaşta kullanılan gerçek silah adları, motorlu gemi ve torpidolar hikâyede yer alır. Ancak gerçek şahsiyetlerle ilgili abartılı tasvirler ve tanımlamalar, şehirlerin fethiyle alakalı saldırılar gerçek tarihi gelişmelerden kısmen uzaktır. Haklı olarak Braginsky, eserin bir tarih kitabı olmamakla birlikte, gerçek olaylardan ilham alınarak Malaylı Müslüman okuyuculara bir kahramanlık destanı sunmak amacıyla yazılmış bir eser niteliğinde olduğunu vurgulamıştır.⁸²

⁸⁰ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.176.

⁸¹ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.178-180.

⁸² Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.180-185.

Eserde savaşın gerçek kahramanı Gazi Ahmed Muhtar Paşa yerine Çerkez asıllı Muhammed Şamwili Paşa gösterilmiştir. Braginsky, “Two Possible Protagonists: Why Muhammad Shamwili and not Gazi Ahmed Muhtar Pasha?” (İki Muhtemel Kahraman: Niçin Muhammed Şamwili ve Gazi Ahmed Muhtar Paşa Değil?) alt başlığı altında bunun nedenini Ahmed Efendi'nin yazara anlattıklarından dolayı olabileceğini veya hakkında hiçbir şey bilinmeyen Ahmed Efendi'nin onun emri altında savaşmış eski bir Osmanlı subayı olma ihtimaline bağlamıştır. Ayrıca, hayatının son günlerini Mekke ve Medine'de geçiren Şeyh Şamil'in hikâyesi hac vasıtasıyla Malaylı ve Endonezyalı Müslümanlar arasında da meşhur idi. Onun oğlu Muhammed Şamwili de, toprakları Ruslar tarafından işgal edilmiş yerleri tekrar fethetmeye çalışan ve Allah yolunda cihad yapan bir kahraman olarak gösterilmiştir.⁸³ Braginsky, daha sonra eserde işlenen cihad fikrini ele alır ve Muhammed Şamwili'nin mücadelesinin bir savunma cihadı olarak sunulduğunu vurgular. İngiltere ve Fransa savaşta Osmanlı Devleti'ni desteklemelerine rağmen, Ruslara karşı duyulan düşmanca tavır eserde İngiliz doktorlara karşı da gözlenmektedir. Mesela, bazen İngilizler bilim ve teknikte ilerlemelerinden gurur duyan ve Allah'ın muhteşem bir şekilde yarattığı şeylerle rekabet eden “kibirli kâfirler” olarak temsil edilmiştir.⁸⁴

Eserin sonuç bölümü 16 sayfa (s.195-210) olup, geniş, analitik, mukayeseli ve muhtevalı bir değerlendirmeye sahiptir. Yazar, ilk önce Türklerle ilgili temalara ve Türk motiflerine yer veren Malayca eserlerin esasta dönem itibariyle dört gruba ayrılabilceğini ortaya koymuştur. Bunlardan ilk grubu oluşturan Malayca eserlerin XIV. Yüzyıl sonu ile XVII. Yüzyıl ortalarında yazılan ve daha ziyade Arapça ve Farsça eserlerden tercüme ve uyarlamalar vasıtasıyla oluşturulduğunu, Malay dünyasının İslamlaşması ve dini konular üzerine yoğunlaştığını, Türk ve Türkî motifler, Türkler ve onların karakterleri, Türklerin İslam dünyasına hâkim olmaları gibi konular işlendiğini vurgular. İkinci gruptaki eserler ise, XVII. Yüzyıl ortaları ve sonlarına ait olup, kısmen gerçekle kısmen de hayalle karışık anlatımları, özellikle Osmanlı Devleti'ne gönderilen Açe elçilerinin ve Açe'ye yapılan askeri ve teknik yardımların etrafında oluşan rivayetleri ihtiva etmektedir. İstanbul şehri, Boğaziçi ve Marmara denizi tasvirleri, Osmanlı sultanı ve halifesinin gücü, *lada secupak* (bir torba biber) hikâyesi, Türk topları ve ustaları gibi kısmen gerçekçi kısmen de hikayeleşmiş konular ele alınmıştır. Üçüncü gruptakiler ise, XVII. Yüzyıl ile XIX. Yüzyıl arasında yazılan eserler olup, ‘Raca Rum’ olarak Osmanlı sultanıyla ilgili fantastik ve maceracı anlatımlara, Malay hanedanlarının Türk asıllı kurucuları ile ilgili siyasi mitlere yer verilmiştir. Dördüncü gruptaki eserler de, XIX. Yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı-Rus savaşlarını konu edinen manzum ve mensur eserlerdir. Kudüs'teki kiliseler arası çatışmalar, Osmanlı sarayındaki entrika ve rekabetler, Sultan ile Çar arasındaki mektuplaşmalar, Osmanlı-Rus savaşları ve kazanılan zaferler gazete haberlerine ve sözlü anlatımlara dayalı olarak edebi bir tarzda ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ayrıca, eserlerde ele alınan konuların ve bilgi birikiminin bağlamı üzerinde durulmuş ve bunun mahalli Malay halkına nasıl hitap ettiği hususundaki değerlendirmelere yer verilmiştir. Eserlerdeki anlatımlar arasında görülen zaman içerisindeki benzerlikler ve farklılaşmalar da, mukayeseli bir tarzda kısa örnekler verilerek gösterilmeye çalışılmış ve yazar tarafından bu unsurlara dikkat çekilmiştir.

⁸³ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.186-190.

⁸⁴ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.193-194.

Sonuç bölümünden sonra, yazar ayrıca kitabına bir ek bölüm (postscript) daha ilave etmiş ve bu ek bölümde (s.211-224) ise, önce Perak şeceresi hakkında XIX. Yüzyıl sonlarında yazılan Malayca literatürün değerlendirmesini⁸⁵ ve akabinde de Şeyh Ahmed el-Fatanî'nin *Hadîkâtü'l-ezhâr ve'r-Riyâhîn* adlı eserini ele almıştır.⁸⁶

Kitabın ekler bölümünde (s.227-258) beş tane ek bulunmaktadır: Ek 1'de kitapta alıntı yapılan Malayca ve Açe dilindeki metinlerin orijinallerine yer verilmiştir.⁸⁷ Ek 2'de ise Palembang, Singapur, Malaka ve Minangkabau hanedanlıklarının şecereleri yer alırken,⁸⁸ Ek 3'de Cava literatüründe Rum ve Rum Sultanı kelimelerinin kullanımı üzerine bir açıklama notu vardır.⁸⁹ Ek 4'de *Hikayat Peperangan al-Maulana Sultan Istanbul* (Efendimiz İstanbul Sultanı'nın Savaş Hikâyesi) adlı eserin kısa bir özeti verilmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere bu hikâye, Osmanlı- Rus savaşlarını konu edinmektedir.⁹⁰ Ek 5'de ise, Malay yarımadasındaki Perak hanedanlığının şeceresindeki Osmanlı Türk etkilerini, yani Perak hanedan şeceresi ile Osmanlı hanedanlığı şeceresi mukayeseli bir tarzda verilmiştir. Daha doğrusu, bazı farklılıklarla birlikte Perak hanedan şeceresi ile Türk hanedan şeceresi arasında çok yakın isim ve unvan benzerlikleri görülür. Nuh'un oğlu Yafes ile başlayan ve Osmanlıların atası Süleyman Şah'ın oğlu Ertuğrul ile ayrılan Perak şeceresinde 50 kadar eski Türkçe han ismine yer verilir. Böylece, Osmanlı Türk hanedanı ile Malay Perak hanedanının ortak atası Ertuğrul'dan itibaren bu soy ilişkisi, iki hanedan şeklinde devam eder.⁹¹

Kitabın bibliyografya kısmında (s. 259-284) önce toplamı sekiz tane olan elyazmaları ve taş baskı eserlerin künyeleri verilmiş, ardından basılı kaynaklar soyadına göre alfabetik sırayla kaydedilmiştir. Konuyla ilgili tüm İngilizce, Hollandaca ve Malayca kaynakları ihtiva eden geniş bir bibliyografya sunulmuştur. Bibliyografyada araştırma mahsulü az sayıdaki Rusça, Fransızca ve Almanca kaynaklar da yer almıştır. Yazar, kitabını karma bir indeks (s.285-303) ile sonlandırmıştır. İndeks, kitapta geçen şahıs adı, yer adı, kurum adı, terim ve kavramlardan oluşmaktadır.

Sonuç olarak Braginsky'nin kitabı, aynı zamanda Malay edebiyatında Türklerle ve Türk motifleriyle ilgili olarak yer alan çok zengin edebi ve tarihi malzemenin olduğunu göstermektedir. Bu kitap, Braginsky'nin Malay edebiyatındaki ustalığını kanıtlamaktadır. Söz konusu çalışmaların kapsamlı özetleri ve analizleri, bazı çarpıcı bölümlerinden yapılan alıntılar, Türk ve Türkî referansların yanı sıra Malayların siyasi ve fikri ideolojileri ve Türklere karşı bakış açıları gibi pek çok hususa dikkat çekmiştir. Konuyla ilgili başlıca kaynaklardaki tüm muhtevayı ele alan ve onların bağlamlarını değerlendiren kapsamlı ve derli toplu bir kitap niteliği taşımaktadır. Bu değerli ve muhtevalı çalışması nedeniyle Malay ve Endonezya klasik edebiyatının duayeni olan Vladimir Braginsky'yi bir kez daha takdir etmek ve bu vesilesiyle ona uzun ve sağlıklı ömürler dilemek gerekir.

KAYNAKÇA

- ⁸⁵ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.211-217.
⁸⁶ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.217-224.
⁸⁷ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.227-242.
⁸⁸ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.243-244.
⁸⁹ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.245-246.
⁹⁰ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.247-256.
⁹¹ Braginsky, *The Turkic-Turkish Theme*, s.257-258.

(Kaynakçada verilen eserlerin büyük çoğunluğu, bizzat istifade edilen değil metinde ve dipnotlarda geçen konuyla alakalı kaynaklardan oluşmaktadır.)

Ali bin Ahmad (ed.), *Hikayat Inderaputera*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1968.

Anonim, *Hikajat Bajan Budiman*, Balai Pustaka, Djakarta 1956.

Braginsky, V., “Hikayat Hang Tuah, Malay Epic and Muslim Mirror; Some Considerations on its Date, Meaning and Structure”, *BKI*, No: 146/4, 1990, s.399–412.

Braginsky, V., “Orientalism and Its Mirror Image: Russia and the Russians in Malay Literature of the Second Half of the Nineteenth Century, *The Portrayal of Foreigners in Indonesian and Malay literatures; Essays on the Ethnic ‘Other’*” (eds: V. Braginsky - B. Murtagh), The Edwin Mellen Press, Lewiston/Queenston/Lampeter, 2007, s. 65-106.

Braginsky, V., *The Turkic-Turkish Theme in Traditional Malay Literature: Imagining the Other to Empower the Self*, Brill, Leiden/Boston, 2015.

Braginsky, V., “Co-opting the Rival Ca(n)non; The Turkish Episode of Hikayat Hang Tuah”, *Malay Literature*, 25/2, 2012, s.229-60.

Braginsky, V., “Imagining Kings of Rum and Their Heirs: The Dynastic Space of the Malay World”, *IMW*, 41/121, 2013, s.370-95.

Braginsky, V., “Representation of the Turkic-Turkish Theme in Traditional Malay Literature, with Special Reference to the Works of the Fourteenth to Mid-Seventeenth Centuries”, *From Anatolia To Aceh* (eds:A.C.S Peacock - A.T. Gallop), Oxford University Press, Oxford 2015, s.293-310.

Brakel, L. F., *The Hikayat Muhammad Hanafiyyah; A Medieval Muslim-Malay Romance*, Nijhoff, The Hague 1975.

Brakel, L. F., *The Story of Muhammad Hanafiyyah; A Medieval Muslim Romance*, Nijhoff, The Hague 1977 (İlk eserin ikinci baskısı).

Casale, G., “His Majesty’s Servant Lutfi: The Career of a Previously Unknown Sixteenth-Century Ottoman Envoy to Sumatra based on an Account of His Travels from the Topkapı Palace Archives”, *Turcica*, No:37, 2005, s.43–81.

Cowan, H.K.J., *De Hikajat Malem Dagang; Atjehsh Heldendicht, Text en Toelichting*, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Leiden,1937.

Djamaris, E. (ed.), *Tambo Minankabau; Suntingan Teks Disertai Analisis Struktur*, Balai Pustaka, Jakarta, 1991.

Dzulkifli bin Mohammad Salleh (ed.), *Hikayat Merong Mahawangsa*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1968.

Göksoy, İsmail Hakkı, *Güneydoğu Asya’da Osmanlı-Türk Tesirleri*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2004.

Göksoy, İsmail Hakkı, “Ottoman-Aceh Relations as Documented in Turkish Sources”, *Mapping the Acehnese Past* (eds: R.M. Feener, P. Daly ve A. Reid), KITLV Press, Leiden, 2011, s.65–96.

Hamid, Abu Bakar (ed.), *Hikayat Si Miskin*, Fajar Bakti, Petaling Jaya, 1985.

Hikayat Istanbul, El Yazması, Jakarta, Perpustakaan Negara, No: MI 699.

Hikayat Perang Setambul, Taş baskı nüsha, SOAS Kütüphanesi, Londra. Yayınlayan: Hacı Muhammed Said b. Hacı Erşad, Singapur, 1879.

Hikayat Peperangan al-Maulana Sultan Istambul, El yazması, Cambridge, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, No: Add 3763.

Imran, Teuku Abdullah, *Hikayat Meukuta Alam; Suntingan, Teks dan Terjemahan Beserta Telaah Struktur dan Resepsi*, Intermedia, Jakarta, 1988.

Iskandar, Teuku (ed.), *Hikajat Atjeh*, Nijhoff, 's-Gravenhage, 1958.

Iskandar, Teuku (ed.), *Bustanu's Salatin; Bab II. Fasal 13*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1966.

Iskandar, Teuku (ed.), *Hikayat Aceh*, Yayasan Karyawan, Kuala Lumpur, 2001.

Jelani Harun, "Nuruddin al-Raniri's Bustan al-Salatin: A Universal History and Adab Work from Seventeenth Century Aceh" (doctoral thesis, University of London, United Kingdom, 1999).

Jelani Harun, (ed.), *Bustan al-Salatin (Bab Pertama dan Kedua) Karangan Nuruddin ar-Raniri*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 2004.

Jelani Harun, (ed.), *Bustan al-Salatin bab Ketiga; Kisah raja-raja yang adil*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 2008.

Jelani Harun, *Bustan al-Salatin (The Garden of Kings); A Malay Mirror for Rulers*, Universiti Sains Malaysia, Pulau Pinang, 2009.

Khalid, Hussain (ed.), *Hikayat Iskandar Zulkarnain*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1967.

Koster, G.L., "Enemies or Relatives; Images of the Portuguese in Hikayat Hang Tuah", *The Portrayal of Foreigners in Indonesian and Malay Literatures; Essays of the Ethnic 'Other' (eds: V. Braginsky - B. Murtagh)*, The Edwin Mellen Press, Lewiston/ Queenston/Lampeter, 2007, s. 207–62.

Kukushkin, S., "Hikayat Negeri Jambi; The Structure and Sources of a Nineteenth Century Malay Historical Work", *IMW*, 32/92, 2004, s.53-61.

Leeuwen, P.J. van, *De Maleische Alexanderroman*, Ter Brink, Meppel 1937.

Mulyadi, S.W.R. (ed.), *Hikayat Indraputra. A Malay Romance*, Foris, Dordrecht/ Cinnaminson, 1983.

Mulyadi, S.W. Rujati - V. Braginsky (eds.), *Hikayat Inderaputera*, Yayasan Karyawan/ Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 2007.

Muzakir, A., "Sejarah dan Dinamika Islam di Jambi Berdasarkan Sumber-Sumber Local", *Seloko*, No: I/1, 2012, s.1-25.

Ngebi Sutho Dilago Periai Rajo Sari, *Undang-undang, Piagam dan Kisah Negeri Jambi*, Departemen Pendidikan dan Kebudayaan, Proyek Penerbitan Buku Sastra Indonesia dan Daerah, Jakarta, 1982.

Ras, J.J., *Hikajat Bandjar; A Study in Malay Historiograph*, Nijhoff, 's-Gravenhage, 1968.

Reid, A., "Sixteenth Century Turkish Influence in Western Indonesia" *Journal of Southeast Asian History*, X/3, 1969, s.395–414.

Ronkel, Ph.S. van, *De Roman van Amir Hamzah*, Brill, Leiden, 1895.

Roorda van Eysinga, P.P. (ed.), *Hikajat Isma Jatiem*. Lands Drukkerij, Batavia, 1821.

Sabil, T. Mohamad (transl.), *Hikajat Soeltan Atjeh Marhum (Soeltan Iskandar Moeda)*, Balai Poestaka, Batavia, 1932.

Samad Ahmad, A., (ed.), *Hikayat Amir Hamzah*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1987.

Siti Hawa Haji Salleh (ed.), *Hikayat Merong Mahawangsa*, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, 1991.

Soeratno, S. Ch., *Hikayat Iskandar Zulkarnain; Analisis Resepsi*, Balai Pustaka, Jakarta, 1991

Soeratno, S. Ch (ed.), *Hikayat Iskandar Zulkarnain – Suntingan teks*, Balai Pustaka, Jakarta 1992.

Sturrock, A.J. (ed.), “Hikayat Marong Maha Wangsa”, *JSBRAS*, No.72, 1916, s.37-123.

Sutrisno, Sulastin, *Hikayat Hang Tuah; Analisa Struktur dan Fungsi*, Gadjah Mada University Press, Yogyakarta, 1983.

Voorhoeve, P., *Catalogues of Acehnese Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections outside Aceh*, Leiden University Library-ILDEP, Leiden, 1994, s.55–58.

Wahyunah, Haji Abd Gani (ed.), *Hikayat Indera Nata*, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 2004.

Winstedt, R.O. (ed.), *Hikayat Bayan Budiman atau Cherita Khojah Maimun*, Methodist Publishing House, Singapore, 1920.

Winstedt, R.O., “The Date, Authorship, Contents and Some New Manuscripts of the Malay Romance of Alexander the Great”, *JMBRAS*, XVI/2, 1938, s.1–23.

Winstedt, R.O., “The Kedah Annals”, *JMBRAS*, XVI/2, 1938, s.31-5.

Winstedt, R.O. (ed.), “The Malay Annals or Sejarah Melayu”, *JMBRAS*, XVI/3, 1938, s.1-225; Wormser, P., *Le Bustan al-Salatin de Nuruddin ar-Raniri; Réflexions sur le role culturel d’un étranger dans le mond malais au XVIIe siècle*, Cahiers d’Archipel 41, Paris, 2012.

Yusoff, Kamaruzaman (ed.), *Hikayat Peperangan antara Sultan Abdul Hamid dengan Raja Alexander; Satu Kajian Teks*, Pusat Penerbitan Universiti, Universiti Teknologi MARA, Shah Alam, 2009.